

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ДИШКАНТ АЛЬОНА СЕРГІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
всесвітньої історії та
археології, д.і.н., професор
_____ Литвиненко Р. О.
29 листопада 2021 р.

ВІДКРИТТЯ ВІКІНГАМИ АМЕРИКИ

Спеціальність 032. Історія та археологія

Магістерська робота

Науковий керівник:
Литвиненко Р.О., завідувач кафедри
всесвітньої історії та археології,
д.і.н., професор

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК:

Галайко Б.М., к.і.н.

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Дишкант А.С. Відкриття вікінгами Америки. Спеціальність 032 «Історія та археологія», ОП «Публічна історія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У роботі проаналізовано доробок вітчизняних та зарубіжних науковців щодо історії відкриття вікінгами Америки. Особлива увага приділена джерельній базі, яка включає писемні джерела, дані генетичних досліджень, а також дані археологічних розкопок. Дослідження базується на принципах історизму, системності, наукової об'єктивності, застосовані історико-генетичний і системний методи. В роботі проведено дослідження відомостей ісландських саг щодо подорожей вікінгів до берегів Північної Америки, наведено результати археологічних розкопок Л'Анс-о-Медоуз – поселення вікінгів в Америці, а також дані генетичних досліджень, спрямованих на виявлення присутності вікінгів в Північній Америці. Досліджено джерельну базу щодо морських походів вікінгів на Захід. Наведено дані наукових досліджень щодо точної дати відкриття Північної Америки вікінгами.

Ключові слова: Америка, Вінланд, Л'Анс-о-Медоуз, вікінги, нормани, саги, генетика, дракар, кнорр.

86 с., дод. 5. Бібліограф.: 51 найм.

SUMMARY

Dyshkant A.S. Vikings discover America. Specialty 032 "History and Archeology", EP "Public history". Vasyl Stus DonNU, Vinnytsia, 2021.

The paper analyzes the achievements of domestic and foreign scientists on the history of the discovery of America by the Vikings. Particular attention is paid to the source base, which includes written sources, data from genetic research, as well as data from archaeological excavations. The research is based on the principles of historicism, systematics, scientific objectivity, applied historical-genetic and systemic methods. The study of Icelandic sagas about the Vikings' travels to the shores of North America, the results of archeological excavations of L'Ans-au-Meadows – Viking settlements in America, as well as genetic research to detect the presence of Vikings in North America. The source base for Viking sea voyages to the West has been studied. Research data on the exact date of the discovery of North America by the Vikings are given.

Keywords: America, Vinland, L'Ans-au-Meadows, Vikings, Normans, sagas, genetic research, drakar, knorr.

86 p., add. 5. Bibliographer: 51 items.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Стан вивчення проблеми	8
1.2. Характеристика джерел	14
1.3. Методологічні засади дослідження	23
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ФАКТИ ЩОДО ПЕРЕБУВАННЯ ВІКІНГІВ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ	31
2.1. Ісландські саги про подорожі вікінгів до берегів Північної Америки	31
2.2. Л'Анс-о-Медоуз - поселення вікінгів в Америці	37
2.3. Генетичні дослідження	45
РОЗДІЛ 3. ВІДКРИТТЯ ВІКІНГАМИ АМЕРИКИ	53
3.1. Вікінги – першовідкривачі Америки	53
3.2. Морські походи вікінгів на Захід	62
3.3. Відкриття Північної Америки вікінгами	67
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	78
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми. Серед великих колонізаційних рухів, відомих в історії людства, навряд чи можна знайти що-небудь своєрідніше у цивілізаційному вимірі, ніж норманська колонізація північно-західної Атлантики (Гренландії та північної частини Американського континенту). В одній із суворих та відлюдних територій земної кулі впродовж майже 500 років існували розвинені скандинавські поселення, де налічувалось до 12 церков і декілька тисяч жителів. Тут знаходилась резиденція єпископа, поселенці підтримували жваві торгівельні та інші зв'язки з Ісландією й Норвегією.

Про будь-яку експансію, що мала місце в історії, можна сказати, що вона була зумовлена „тиском зсередини” (збільшенням кількості населення та зменшенням соціальних можливостей на батьківщині), „тяжінням” ззовні (перспективними можливостями і незайнятими територіями в інших країнах) або ж обома цими причинами. За умов автокаталітичної експансії людської популяції певна вихідна перевага, наявна в її розпорядженні (наприклад, перевага в технічному розвитку), приносить очікувану вигоду чи відкриває нові економічні обрії, що, у свою чергу, штовхає дедалі більше людей на пошуки цієї вигоди або вивчення для її реалізації. Результатом цього стає набуття нових переваг або відкриття нових можливостей, що, так само штовхають на пошуки ще більшу кількість людей до тих пір, коли всі доступні ніші, що забезпечують ці переваги, не будуть зайняті, й тоді автокаталітичний процес припиняється, вичерпавши свої ресурси.

Таку ланцюгову реакцію в Скандинавії викликали дві конкретні події: набіг у 793 р. на монастир Ліндісфарн, у результаті чого вікінги отримали багату здобич, що стимулювало наступні набіги, й така практика принесла ще більші трофеї, а також відкриття безлюдних, однак придатних для розведення овець Фарерських островів, які послужили „трампліном” для дослідження обширнішої Ісландії, що знаходилася далі на захід, а та, зрештою, стала кроком на шляху до ще більш віддаленої Гренландії. Повертаючись додому з багатими трофеями і

розповідями про землі, що чекають на своїх господарів, вікінги розпалювали уяву одноплемінників, які вирушали на пошуки нової здобичі й нових незайнятих островів.

Значення епохи вікінгів в історії важко переоцінити, як і факт відкриття Нового Світу. Військові та торгові походи вікінгів призводили до великих географічних відкриттів. Зокрема, колонії норманів у Північній Америці з'явилися за багато століть до плавання Колумба. На сьогоднішній день науковці продовжують досліджувати сліди вікінгів в Америці, завдяки сучасним технологіям встановлюють нові факти та точні дати скандинавської присутності на американському континенті.

Об'єктом дослідження виступає комплекс джерел і даних археології, генетики та письмових джерел щодо проблеми відкриття вікінгами Північної Америки.

Предметом дослідження є проблема відкриття європейцями Нового Світу в доколумбовий період.

Мета роботи полягає в систематизації, упорядкуванні, критиці та науковій оцінці комплексу даних і результатів досліджень проблеми відкриття вікінгами Америки.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно вирішити наступні **завдання**:

- дослідити історіографію і стан вивчення проблеми;
- навести характеристику джерельної бази дослідження;
- визначити методологію дослідження;
- дослідити відомості ісландських саг щодо подорожей вікінгів до берегів Північної Америки;
- дослідити й оцінити результати археологічних даних щодо перебування вікінгів у Америці;
- розглянути дані генетичних досліджень, спрямованих на виявлення присутності вікінгів в Північній Америці;
- дослідити морські походи вікінгів на Захід;

– систематизувати, упорядкувати і узагальнити дані щодо проблеми відкриття Північної Америки вікінгами.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Скандинавії, Гренландії з Північною Атлантикою загалом, а також східні регіони Північної Америки.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють VIII-XI ст. н. е., проте задля з'ясування окремих висхідних аспектів, розуміння результатів та значення певних подій іноді виникала необхідність виходити за межі окресленого періоду.

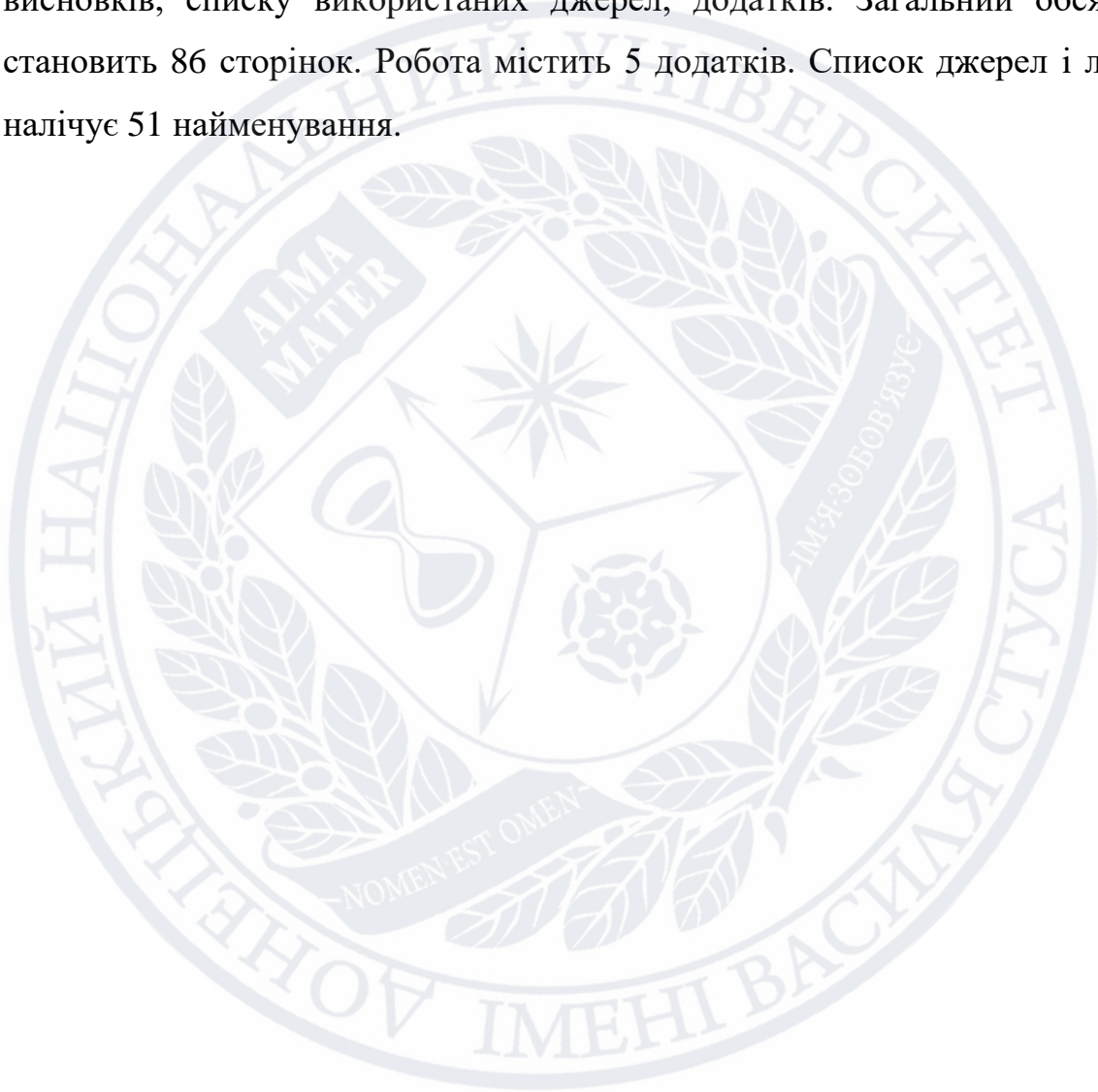
Методологія і методика дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи історичного пізнання – історизму, об'єктивності, системного і комплексного аналізу досліджуваної проблеми. Окреслені принципи, а також поставлені мета з дослідницькими завданнями зумовили використання в роботі арсеналу дослідницьких методів, серед яких є як загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія, абстрагування тощо), так і спеціально-наукових (історичних, археологічних, антропологічних тощо). Серед останніх виділимо найбільш активно застосовувані методи: хронологічний, історико-порівняльний, історико-генетичний, який, зокрема, дозволив виявити комплекс обставин і чинників та їхні причинно-наслідкові зв'язки з процесами, що спричинили північно-атлантичні морські мандрівки скандинавів і призвели до відкриття вікінгами Америки.

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, в тому, що воно є першим в Україні комплексним студіюванням розглядуваної проблеми. Проведено поглиблене вивчення наукових досліджень присутності вікінгів в Північній Америці, зокрема наведено дані генетичного та хронометричного аналізу. Крім того, авторці вдалося додатково аргументувати реальну роль скандинавів у відкритті Нового Світу, а також показати реальне місце і роль морських походів вікінгів на Захід в процесі великих географічних відкриттів доби середньовіччя.

Практичне значення роботи. Одержані результати формують базу для подальшого поглибленого дослідження проблеми відкриття вікінгами Америки.

Вони також стануть корисними при написанні узагальнюючих праць, довідникових та енциклопедичних статей, внесенні уточнень і коректив до відповідних тем підручників і посібників з історії Європи та Америки, розробки спеціальних курсів.

Структуру роботи зумовлено поставленою метою і завданнями дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок. Робота містить 5 додатків. Список джерел і літератури налічує 51 найменування.



РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан вивчення проблеми

Серед значних колонізаційних рухів, відомих у історії людства, навряд чи можна знайти що-небудь більш своєрідне в цивілізаційному вимірі, аніж норманська колонізація північно-західної Атлантики (Гренландії й північної частини американського континенту).

Відкриття та господарське освоєння вікінгами Гренландії та інших територій на південь від острова здавна привертало увагу багатьох вчених: географів, істориків, археологів, палеоекологів, археологів, етнологів.

У 1837 р. датський археолог К. К. Рафн першим опублікував саги про відкриття Вінланду у своїй праці “*Antiquitates Americanae*” (“Американські старожитності”). В 1838 р. під назвою “Відкриття Північної Америки” його книга побачила світ в англійському перекладі, поклавши тим самим початок науковим дослідженням і дискусіям стосовно земель, відкритих вікінгами після освоєння Гренландії: Вінланду, Маркланду і Хеллуланду. З того часу в наукових колах неодноразово висловлювалися припущення відносно існування Вінланду по обидва боки Атлантики [41].

Відомий французький географ та історик Ж. Е. Реклю у п'ятнадцятому томі своєї фундаментальної праці “Земля і люди” (1900 р.) [30, с. 86], подаючи загальну інформацію про час та обставини господарського освоєння земель норманами цієї області, звернув увагу на той факт, що після підпорядкування Гренландії норвезькому королю Хокону Хоконссону у 1261 р. встановлюються обмеження на здійснення торгових операцій між колоністами й рештою скандинавського світу.

У 1915 р. американський ботанік М. Фіналд [35, с. 686] опублікував

статтю, в якій, на основі співставлення текстів саг і природно- кліматичних умов, здійснив спробу локалізації поселень вікінгів у північно-західній Атлантиці. Зокрема, він доводив, що Вінланд розташовувався у районі Нью-Браунсвіка, Маркланд вчений співвідносив з півостровом Лабрадор і островом Ньюфаундленд.

Значну увагу західні науковці приділили питанню атрибуції й достовірності середньовічних карт, де зображувався Вінланд. Причому більшість з них схиляються до думки, що ці карти є автентичними. На противагу своїм колегам, радянський дослідник М. Коган свого часу доволі критично оцінював вірогідність оригінальності т. зв. “Польської карти Вінладну”, вважаючи її підробкою [254, с. 470].

Відомий історик та географ Л. М. Гумільов цілком поділяв думку щодо достовірності карти Вінланду, виявлену у м. Естергорн (Угорщина, 1945 р.), введену в науковий обіг угорським дослідником І. Ерделі [13, с. 96].

Помітним явищем у пошуках колоній вікінгів стали археологічні розкопки, які організував і проводив відомий норвезький дослідник Х. Інґстад протягом 1960-1964 рр. у поселенні Л’Анс-о-Медоус. Результати підтвердили факт існування норманських поселень на о. Нью-Фаундленд (Канада). Однак сам вчений у своїх висновках, вміщених у монографічному дослідженні, уникає категоричних тверджень про можливість беззаперечного ототожнення художнього образу з конкретним історичним персонажем, про якого згадують саги [20, с. 103].

Подальше проведення радіовуглецевого аналізу знахідок дало можливість датувати їх тим самим періодом, яким датуються повідомлення саг [39, с. 983].

Завдяки даним палеокліматології вдалося встановити, що клімат в Л’Анс-о-Медоус був теплішим на момент плавань вікінгів у порівнянні з іншими періодами [40, с. 43].

У ґрунтовній роботі (2010 р.) уельського дослідника норманської літератури та історії Г. Джонса, на основі писемних джерел охарактеризовано соціальну структуру гренландського суспільства, подано кількісну

характеристику господарських об'єктів, що існували в Гренландії в період розквіту норманських колоній [17, с. 303].

Якщо локалізація Вінланду і понині залишається гостро дискусійною темою серед науковців, то нині дедалі більше з'являється підтверджень тому, що Хеллуланд – це південне узбережжя Баффінової Землі, а Маркланд – це, відповідно, узбережжя Лабрадора на південь від сучасного Нейна (рис. А1, додаток А) [27]

До питання про причини й мотиви колонізаційних рухів скандинавів у зазначеному регіоні неодноразово звертались журналісти, історики, археологи різних держав, акцентуючи свою увагу на тих або інших факторах, котрі на їхню думку відіграли вирішальну роль у колонізації вікінгами територій в північно-західній Атлантиці.

Відомий американський журналіст Дж. Даймонд [16, с. 128] з-поміж причин міграції вікінгів виділяє демографічний фактор – збільшення чисельності населення, що і обумовило їх експансію, наслідком котрої стало заселення й подальше освоєння островів в північній Атлантиці. Як один із мотивів переселень скандинавів він виділяє особистісний фактор: поразка молодих амбітних вікінгів в міжусобній ворожнечі, що спричиняла активні пошуки вільних земель.

У 2008 р. побачила світ колективна монографія “Світ вікінгів”. У статті ісландського дослідника Г. Сіггурдсона, вміщеній там, детально висвітлений процес освоєння вікінгами Гренландії. Окремий розділ присвячений діяльності Еріка Рудого та заснуванню перших колоній ісландців у Гренландії, проаналізовані повідомлення саг про відкриття та освоєння Вінланду: разом з тим, відсутня інформація про інші землі, що згадуються в джерелах - Маркланд і Хеллуланд [43, с. 567].

В своїй дисертації англійський дослідник Дж. Шафер (2009 р.), проводячи аналіз свідчення саг про далекі подорожі вікінгів, визначив наступні мотиви подорожей до Північної Атлантики: торговельні подорожі з метою одержання прибутків, заснування поселень, постачання товарів та вантажів, торгіві

інтереси, здійснення актів насильства та помсти, дослідження нових територій, пошук й набуття слави [42, с. 50].

У своїй статті “Відкриття Вінланду” (2008 р.) канадський археолог Б. Уоллес подає етимологію слова “Вінланд”, аналізує зміст літературних свідчень про Вінланд, визначає мету заснування поселення. На підставі комплексного використання археологічних даних і текстів джерел, дослідниця локалізує Вінланд із вже згадуваним вище поселенням л’Анс-о-Медоус, на території якого проводив успішні археологічні дослідження Х. Інґстад [50, с. 604].

На думку польського скандинавіста П. Урбанчика, відкриття нових земель вікінгами надавало їм змогу підвищити соціальний статус, ставало нагодою для одержання популярності, звияти та загартування бойового духу. На думку вченого ініціатива відкриття й освоєння Гренландії та Вінланду належала членам сім’ї Ейріка Рудого (950-1003 рр.); відтак, найбільших успіхів досягнув його старший син – Лейв Ейрікссон (970-1020 рр.) [45, с. 54].

Канадський археолог Б. Уоллес доводив, що поселення в Вінланді мало тимчасовий характер; воно використовувалося як база для проведення розвідок вглиб країни, пошуку та заготівлі ресурсів, потрібних для забезпечення функціонування гренландських колоній. Грунтовний аналіз текстів саг дав змогу дослідниці синтезувати інформацію історичного змісту [47-50].

Радянська та російська історіографія з даного питання є незначною, вона представлена публікаціями Г. Анохіна, В. Возгріна, А. Я. Гуревича, В. Шведова і А. Агжитова Г. Глазиріної та В. Рібакова.

В своїй статті радянський дослідник В. Возгрін, описуючи процес колонізації вікінгами Гренландії, також приділяв увагу мотивам, які спонукали скандинавів до переселення, виокремив їх пристрасть до боротьби та жагу слави, тяжіння до пізнання навколишнього світу й сподівання на одержання багатства. Охарактеризував особливості соціально-економічного розвитку, а також визначив причини занепаду поселень норманів у північній Америці і Гренландії [9, с. 184].

З-поміж причин, які призвели до колонізації Ісландії, а згодом й

Гренландії, радянський і російський скандинавіст Г. Анохін виділив пошук та заселення нових земель, втечу від кровної помсти між сімейними общинами, – тобто порятунок від смерті глав сімей (а, отже, й сімейних общин загалом), оголошених альтінгом поза законом за вбивство вільної людини із іншої сімейної общини [2, с. 166]. Дослідник звернув свою увагу також і на мотиви, котрими керувався Ейрік Торвальдссон, засновуючи поселення у Гренландії. Детально проаналізував кількісний склад жителів гренландських колоній, охарактеризував особливості їхнє церковно-релігійного життя, визначив причини занепаду поселень, зазначаючи при цьому, що виділити одну причину досить складно – швидше за все таких причин було декілька: соціально-економічні, політичні й природно-географічні [2, с. 170].

Видатний радянський і російський скандинавіст А. Я. Гуревич у своїй праці “Походи вікінгів” описуючи гренландські колонії вікінгів, обмежився лише викладом змісту “Саги про Ейріка Рудого” і “Саги про гренландців”, побіжно згадуючи про труднощі локалізації земель, відкритих вікінгами в Північній Атлантиці. Серед причин, які стимулювали відкриття та колонізацію нових земель, відзначав обставини, що спричинили оголошення окремих індивідів поза законом. Як констатував дослідник, найбільш підприємливі й ініціативні особи одночасно виявлялись і порушниками загальноприйнятих правових норм [14, с. 97].

Проблемі місцезнаходження Вінланду присвячено статтю В. Шведова і А. Агжитова. Не дивлячись на декларативну заяву, вміщену у анотації, видається спірним твердження авторів стосовно того, що відкриття Вінланду є маловідомою сторінкою у історії ранніх географічних відкриттів, як зрештою і те, що Ейрік Рудий з незрозумілих причин взяв курс на захід, рухаючись „слідом за Сонцем”, хоча в вінландських сагах чітко вказується на те, що він з чуток знав про існування землі „далеко на захід у морі”. Загалом, стаття містить чимало контroversійних і не зовсім достовірних фактів про відкриття та освоєння Вінланду гренландцями [34, с. 14].

В свою чергу, російська дослідниця Г. Глазіріна визначила обставини, які

обумовили заселення середньовічної Ісландії, котрі, на нашу думку, можна співвіднести із колонізацією Гренландії [12, с. 43].

В. Рибаків, на підставі аналізу Хроніки Адама Бременського детально висвітлив час і обставини християнізації Гренландії, приділивши також увагу особливостям церковної організації норманських поселень. Загалом необхідно констатувати відсутність в російській історичній науці комплексного монографічного дослідження, присвяченого історії поселень вікінгів у північно-західній Атлантиці [31, с. 176].

Серед вітчизняних дослідників питань відкриття вікінгами Північної Америки варто виділити праці І. Воротняка.

В статті «Колонізація ісландцями Гренландії та Вінланду в епоху вікінгів: мотиваційний аспект» І. Воротняк розглядає причини та мотиви, які обумовили колонізацію ісландцями Гренландії у епоху вікінгів. Розвиваючи концепцію, сформульовану російською дослідницею Г. Глазиріною, на основі котрої визначені обставини заселення Ісландії, автор статті розглядає колонізацію Гренландії як приклад міграції великої групи середньовічного населення. На думку автора відкриття і обстеження Вінланду здійснювалося, в першу чергу, із метою особистого збагачення, шляхом пошуку ресурсів, які могли дати матеріальні прибутки. Поселення у даній країні мали тимчасовий характер, вони були створені із метою розвідки місцевості, пошуку й збору природної сировини задля подальшого транспортування до Гренландії. Автор стверджує, що в відкритті і освоєнні Вінланду, як й в випадку із Гренландією, ключову роль відіграв особистісний фактор: Лейв Ейрікссон, старший син Ейріка Рудого, воліючи здобути славу та авторитет, наслідував свого батька. На користь даного припущення свідчить наступний факт: після плавання до Вінланду він одержав прізвище Щасливий. Подальші експедиції до Вінланду свідчать про те, що скандинавам не вдалось заснувати тут колонію, а поселення, котрі існували тут, носили тимчасовий характер й були створені в умовах обстеження нововідкритої землі, із метою виявлення, збору та подальшої доставки до Гренландії ресурсів, необхідних для існування гренландських поселень [10, с. 126].

В статті «Соціально-економічний розвиток колоній вікінгів в північно-західній атлантиці» І. Воротняк висвітлює відкриття і освоєння вікінгами земель в північно-західній Атлантиці. На основі писемних і археологічних джерел І. Воротняк охарактеризував господарський розвиток колоній в Гренландії: визначив основні види господарських занять норманів, з'ясував особливості економіки і торгових зв'язків з Європою [11, с. 143].

Отже, як бачимо, розробка проблеми відкриття вікінгами Америки бере свій початок ще з 30-х рр. XIX ст. Разом із тим перший етап вивчення цієї проблеми був пов'язаний із публікацією і аналізом джерел до давньої історії норманів. В XX ст. дана тема знаходить своє відображення в чисельних працях зарубіжних науковців. В них дослідники висвітлюють окремі питання мотивів, особливостей економічних взаємозв'язків вікінгів з Північною Америкою. Разом із тим досі залишається низка питань, які потребують більш глибокого вивчення із залученням нових та переоцінкою вже відомих літературних джерел.

В той же час праці вітчизняних дослідників розкривають окремі аспекти відкриття вікінгами Америки, однак, активність вікінгів у північно-західній Атлантиці зокрема, залишається, за винятком поодиноких випадків, поза дослідженням українських науковців. Відсутність студій, присвячених скандинаво-американським відносинам, особливостей поселень вікінгів в Америці, їхнього побуту та причин занепаду поселень призводить до втрати цілісної картини епохи вікінгів у вітчизняній історіографії. Разом із тим дослідження цієї проблеми не лише дозволить глибше зрозуміти особливості життя та економічних основ перебування вікінгів в Америці, але й провести більш поглиблений аналіз наслідків походів вікінгів в Америку.

1.2. Характеристика джерел

З огляду на специфіку тематики нашого дослідження варто зосередити увагу на комплексі джерел, які були використані в процесі роботи.

Першу групу становлять *писемні джерела*. Всі писемні джерела можна

умовно поділити на дві окремі групи: трактати і саги.

Найбільш рання згадка про Вінланд міститься у трактаті «Діяння архієпископів гамбурзької церкви», написаному між 1073 та 1076 роками німецьким хроністом Адамом Бременським. Не згадуючи самого факту відкриття, він пов'язує назву Вінланд із виноградною лозою, на котру було багате узбережжя невідомої землі, що мало б означати (виходячи із необхідних для цього кліматичних умов), що Лейф Ейріксон досягнув принаймні узбережжя Затоки Святого Лаврентія у районі нинішньої канадської провінції Ньюфаундленд та є першовідкривачем Північної Америки [4, с. 114].

Основними писемними джерелами для дослідження колонізації вікінгами Гренландії та інших земель, що знаходились далі на південь від острова (Хеллуланд, Маркланд і Вінланд) є ісландські саги.

У вісімнадцятому столітті вперше були друковано опубліковані дві виявлені записані ісландські саги - "Сага про гренландців" [32] і "Сага про Ейріка Рудого" [33]. Вони були складені за сучасними оцінками, в дванадцятому і тринадцятому столітті - але переказували у віршованій формі прості усні сімейні перекази про ще давніші події. Події приблизно одинадцятого століття.

В обох сагах говорилося про похід вікінгів в країну Вінланд (землю винограду) за найостаннішим після Гренландії морем. А після Гренландії, якщо пливати від Європи, була вже Північна Америка. Правда, не зовсім зрозуміло, чому її звали землею винограду, адже за описам в сагах способом допливти вікінги могли лише до суворих північних американських берегів.

Із саг нам стає відомо, що нормани розпочали досліджувати землі західніше Гренландії тільки через декілька років після того, як були засновані перші поселення у Гренландії. В 985 році, під час морської міграції 400-700 переселенців із Ісландії до Гренландії, котра відбулася на 25 кораблях (14 із яких успішно завершили подорож), купець Б'ярні Герйольфссон втратив правильний курс й після трьох днів побачив землю західніше від основного флоту. Б'ярні був зацікавлений тільки в віднайденні ферми свого батька, тому не досліджував побачені нові землі. Проте потім описав свої відкриття Лейфу Еріксону, котрий

згодом більш детально дослідив побачені раніше території й заснував там через 15 років невелике поселення.

Варто зазначити, що зміст вищезазначених двох саг в загальних рисах співпадає: в них розповідається про Ейріка Рудого - засновника ісландської колонії в Гренландії, його синів Лейва, Торстейна і Торвальда, дружину Торстейна Гудрід та її другого чоловіка Торфінна Карлсефні - про ті ж самі події - колонізацію Гренландії і плавання до Виноградної Країни - Вінланду.

Однак між цими літературними творами є великі розбіжності. Зокрема у “Сазі про гренландців” [32] розповідається про п’ять експедицій до Виноградної Країни, а саме - про плавання Б’ярні Херьольвссона, Лейва Ейрікссона, Торвальда Ейрікссона, Торфінна Карлсефні і Фрейдіс, доньки Ейріка, з братами Хельгі і Фіннбогі. Між тим в “Сазі про Ейріка” [33] розповідається тільки про два плавання - Лейва Ейрікссона і Торфіна Карлсефні, причому багато в чому зовсім інакше, ніж в “Сазі про гренландців”.

Згідно тексту “Саги про гренландців” нові землі відкрив ісландець Б’ярні Херьольвссон в 985 або 986 р., згідно ж “Саги про Ейріка” їх відкрив ісландський поселенець в Гренландії Лейв Ейрікссон близько 1000 р.

Саги описують три відокремлені території, котрі були дослідженні норманами:

- Геллаунд, що означає «земля плоских каменів» (сучасна Баффінова земля);
- Маркланд – «лісиста земля» (Лабрадор);
- Вінланд – «земля вина», знайдена десь на південь від Маркланда (узбережжя Затоки Святого Лаврентія). Саме в Вінланді було засноване поселення, котре було описано у сагах.

Другим комплексом джерел виступають *дані археологічних розкопок*.

Офіційною датою відкриття Америки вважається 1492 рік н.е., коли Христофор Колумб уперше ступив на землі нового континенту. Проте сучасні археологічні знахідки змусили багатьох істориків негласно визнати, що Америка була відкрита європейцями на понад 400 років раніше – у епоху вікінгів.

Насправді, те, що вікінги відвідували території сучасної Канади – уже давно ні для кого не секрет. Про це детально написано у їхніх хроніках. Усе почалось із того, що близько 860 року н.е. середньовічні скандинавські мореплавці під час плавань на захід відкрили острів, більша частина котрого була покрита льодом, й назвали його Ісландією («Крижана країна»), заснувавши там колонію та організувавши торгівлю із континентом. Якось раз тура вікінгів, яка прямувала до Ісландії, через шторм збилась із курсу, і її команда була відкинута на захід, де вони побачили острів, котрий зараз називається Гренландія. Повернувшись до своїх одноплемінників, команда корабля, який збився із курсу розповіла про побачені нові землі. Чутки про нові землі почув знаменитий норвезький вікінг Ерік Рудий, який разом із своєю командою організував дослідження північно-західних земель й після довгого плавання справді виявив острів, названий ним згодом Гренландією. Повернувшись на континент, Ерік зібрав добровольців для колонізації нової землі, й у 986 році група переселенців висадилася на берег Гренландії, де заснувала колонію та налагодила торгівлю із Скандинавією.

В 1960 р. Археологічні залишки будівель вікінгів були виявлені у Ньюфаундленді норвезьким подружжям дослідників Гельге Інгстад і археологом Анною Стіне Інгстад. Археологічні розкопки у L'Anse aux Meadows проводились із 1960 по 1968 рік міжнародною командою під керівництвом Анни Стін Інгстад [20].

Виходячи із думки, що давньоскандинавська назва "Вінланд", згадана у ісландських сагах, означала "винна земля", історики тривалий час припускали, що у регіоні ріс дикий виноград. Через це загальною гіпотезою до теорій Інгстадів було те, що область Вінланд існувала десь на південь від північного узбережжя Массачусетсу, адже це приблизно північна межа природного поширення винограду. Це хибне припущення. Дикий виноград ріс й росте уздовж узбережжя Нью-Брансвіка і у долині річки Святого Лаврентія у Квебеку [20].

Інгстади засумнівались в даній теорії, сказавши, "що назва Вінланд,

імовірно, означає лучні угіддя ... й включає півострів". Ця думка базувалась на припущенні, що скандинавам чимось не підійшло влаштування поселення у районах вздовж американського узбережжя Атлантики й тому їх базу варто пошукати набагато північніше. Вони припустили, що Вінлінд в сагах може читатись інакше та не стосується винограду. Проте, навіть з даним припущенням, відкриття археологами Парків Канади у верхніх шарах болота на місці поселення залишків шкаралупок сірого горіха доводить, що вікінги мали мандрувати щонайменше до узбережжя Нью-Брансвіка, де ростуть сірі горіхи (причому впродовж багатьох століть), а поряд масово росте дикий виноград. Таким чином, вікінги могли получить свої спостереження із виноградом, згаданим в сагах [20].

В 1960 році Джордж Декер, мешканець невеликого рибальського хутора Л'Анс-о-Медоуз, повів Хельге Інґстад до групи курганів біля села, котру місцеві жителі називали "старим індіанським табором". Ці кургани, вкриті травою, мали вигляд залишків будинків. Хельге Інґстад і Анна Стайн Інґстад провели там сім археологічних розкопок із 1961 по 1968 рік. Вони дослідили залишки восьми будівель й залишки, можливо, дев'ятої. Дослідники установили, що поселення мало безсумнівно скандинавське походження через незаперечну схожість рис споруд й ряд знахідок, викопаних на цьому місці, порівняно із місцями у Гренландії й Ісландії приблизно із 1000 р. н. е.

Л'Анс-о-Медоуз (L'Anse aux Meadows) – єдине підтверджене скандинавське поселення в Північній Америці поза межами Гренландії. Воно представляє найдаліше підтверджене місце європейського поширення й поселення у Новому Світі у доколумбову епоху майже на 500 років раніше за Колумба. Історики припускають, що у канадській Арктиці були й інші поселення вікінгів чи принаймні торговельні контакти із корінними американцями.

Таким чином, Л'Анс-о-Медоуз - виявлене стародавнє поселення вікінгів у Канаді – знахідка, котра, імовірно, ставить крапку у суперечках про відкриття вікінгами Америки.

Археолог Патрісія Сазерленд (Patricia Sutherland) в Університеті Торонто,

яка представила ряд знахідок, зроблених в рамках дослідницького проекту Helluland Archaeology Project розповіла, що контакти між вікінгами і корінними народами Північної Америки були більш масштабними, ніж вважалося раніше [28].

Helluland - «країна валунів» - назва, яку Лейф Ерікссон дав одному з відкритих ним островів. Вчені вважають, що це був канадський острів Баффінова Земля. В ході досліджень археологами були виявлені свідчення перебування скандинавів на Баффіновій Землі і в північній частині півострова Лабрадор [28].

Раніше вважалося, що довготривалі поселення скандинавів існували тільки в Гренландії і в Вінчаной (сучасний Ньюфаундленд), а Баффінову Землю вони відвідували хіба що епізодично. Однак, за словами Патрісії Сазерленд, знахідки дозволяють стверджувати, що на Баффіновій Землі існували торгові форпости вікінгів, де вони контактували з місцевим населенням - палеоескімоськими племенами, що відносяться до археологічної культури Дорсет. Ці контакти тривали, мабуть, з моменту після поселення вікінгів в Гренландії близько 1000 року і до XIII ст., а можливо і XIV ст. До кінця цього періоду племена Дорсет на Баффіновій Землі вимерли, а на їхнє місце прийшли інуїти, які на думку дослідників, були в більш ворожих відносинах з вікінгами [28].

Торгові контакти з племенами Дорсет були обумовлені бажанням вікінгів добути моржові бивні, цінний товар, який гренландські колонії постачали до Скандинавії. Полювання на моржа було досить небезпечним заняттям, тому вони вважали за краще обмінювати бивні у аборигенів [28].

На Баффіновій Землі знайдений цілий ряд матеріальних свідчень присутності вікінгів: мотузки з вовни, вироби із заліза, олова, латуні і бронзи, зазубрені палички, що використовувалися вікінгами при торгових розрахунках. Також виявлені шматки обробленого дерева зі слідами залізних цвяхів. Знайдено і останки щура - тварини, завезеної з Європи. Археологам вдалося відкрити навіть сліди однієї з будівель з прямими стінами з валунів і дерну, оснащеної дренажною системою. Все це не було характерним для аборигенів [28].

Ряд слідів присутності вікінгів було знайдено і в поселеннях місцевих

племен. Серед них зображення людей з європеїдними рисами, а також норвезький горщик, який датується XIII століттям. Предмети європейської матеріальної культури знаходяться і при розкопках пізніших поселень. Це кольчуги, частини човнів, теслярський інструмент. Вони могли бути отримані в ході торгівлі або захоплені. Сазерленд також передбачає, що ряд предметів міг дістатися інуїтам після краху скандинавського судна в XIII столітті [28].

Найновіший і найвіддаленіший від Скандинавії корабель вікінгів був виявлений в Америці, на березі річки Міссісіпі в 2014 р.

Радіовуглецевий аналіз деревини, з якої був зроблений корабель, дозволив датувати судно 990-1050 роками. Місце знахідки - неподалік від того місця, де в єдине русло зливаються Міссісіпі і річка Вольф. Тобто, місце цілком відповідне для корабля [39].

Фахівці вважають, що це не драккар, а кнор – особливий тип скандинавського корабля, призначений для торгівлі. Довжина судна становить 16 метрів, а на борт воно було здатне піднімати 24-28 тонн корисного вантажу [51].

Також на початку 2014 року на узбережжі озера Гурон були знайдено 194 предмета скандинавського походження. Цілком можливо, археологам, які шукали сліди індіанського поселення, вдалося наштовхнутися на місце, де тисячу років тому вікінги торгували з місцевим населенням [51].

Необхідно зазначити також, що історики припускають, що в канадській Арктиці були й інші поселення вікінгів або принаймні торговельні контакти з корінними американцями. У 2012 році, можливо, застави вікінгів були ідентифіковані в Napook Нанук в долині Тенфілд на Баффіновій Землі, а також Nunguvik, Віллов Айленді і острові Аваялік.

Нажаль стоянка в Пойнт Розі на південному заході Ньюфаундленду, показана National Geographic та Бі-Бі-Сі як можливе поселення вікінгів, була розкопана у 2015 та 2016 роках, не містила жодних доказів присутності вікінгів.

Третю групу джерел становлять *дані генетичних досліджень*.

Заселення Америки в доколумбову епоху є предметом десятків теорій, як

науково правдоподібних, так і відверто фантастичних. Офіційно вважається, що перші люди прийшли в Америку в 25-му тисячолітті до н. е. Саме тоді предки сучасних індіанців заселили континент, пройшовши туди з далекосхідних регіонів Азії по Беринговій протоці, що з'єднувала тоді два континенти [5].

Надійно підтвердженими вважаються два контакти Старого Світу з Новим: подорож норвезьких вікінгів на чолі з Лейфом Ерікссоном в X столітті, близько 1000 року. Мешканці півночі, можливо, продовжували подорожі аж до XIV століття. Крім того, відомості про відвідування Америки збереглися в переказах полінезійців [5].

Існують і гіпотези про відвідування Америки багатьма іншими цивілізаціями Старого Світу: єгиптянами, фінікійцями, греками, римлянами, арабами, чорношкірими жителями Африки, китайцями (плавання флотоводця Чжен Хе), японцями, європейцями Середніх століть, європейськими мореплавцями XV століття – безпосередніми попередниками Колумба.

Однак з розвитком науки і інструментальних методів дослідження арсенал історії помітно поповнився: крім аналізу літописів, переказів і археологічних пам'яток про історію пересування народів (як і про поширення епідемій, викликаних мікроорганізмами) може розповісти генетика.

Так, перші контакти жителів доколумбової Європи з Америкою – легендарні подорожі вікінгів – знайшли підтвердження в генетиці жителів Ісландії. Виявилося, що вікінги не тільки відкрили Америку, а й привезли звідти гостей, а точніше, гостю [5].

Генетичне дослідження декількох сімей ісландців показало, що серед предків «сучасних вікінгів» були не тільки вікінги давнини і жителі Європи, але і жінка-представник корінного населення Північної Америки. Робота опублікована в *American Journal of Physical Anthropology* [5].

Дослідження включало декілька етапів. Спочатку вчені вивчили генеалогію великої групи сучасних ісландців і з'ясували, що близько 80 осіб з чотирьох сучасних сімей походять від людей, що жили в Ісландії ще в 1710 році. Серед цих людей виявилися носії раніше невідомого варіанта мітохондріальної

ДНК – С1е. Її особливість полягає в тому, що найближчими її родичами є мітохондріальні ДНК типу С1, характерні для американських індіанців. 11 сучасних ісландців виявилися носіями мітохондріальної ДНК, властивої корінному населенню Америки [5].

Також виявлено генетичне споріднення з жителями британських островів і Скандинавії, що, втім, новиною не стало.

У мітохондріях – «енергетичних станціях» клітини – міститься лише невелика частина ДНК. Велика частина генетичного матеріалу зберігається в ядрі, куди потрапляють гени і матері, і батька дитини. Відмінність мітохондріальної ДНК полягає в тому, що вона без змін потрапляє в новий організм з яйцеклітини, тобто успадковується по материнській лінії, змінюючись тільки в результаті випадкових мутацій [5].

Таким чином, першим жителем Америки, який прибув в Старий Світ, була жінка, а сталося це за кілька століть до 1710 року.

«Так як острів з початку другого тисячоліття практично жив в ізоляції, логічно припустити, що ці гени належали представниці корінного населення Америки, яка прибула до Ісландії з вікінгами близько 1000 року», – зазначають автори дослідження. Це підтверджує інформацію про експедицію вікінгів під проводом Лейфа Ерікссона в Америку [7].

Дослідження проводив Інститут біологічної еволюції (Барселона) спільно з ісландською компанією Decode Genetics (Рейк'явік), яка володіє базою даних генетики населення Ісландії. Щоб розкрити таємниці минулого, вчені наразі доповнюють дослідження, аналізуючи геном великої групи людей з регіону «нащадків індіанців» поблизу льодовика Ватнайекюдль на півдні Ісландії [7].

Таким чином, ми можемо побачити, що питання пов'язані з відкриттям вікінгами Америки представлено базою джерел, яку можна умовно поділити на три групи:

1. Писемні джерела, які в свою чергу можна поділити на 2 підгрупи: трактати і саги.
2. Дані археологічних розвідок.

3. Дані генетичних досліджень.

1.3. Методологічні засади дослідження

Комплекс даних щодо вивчення історії відкриття вікінгами Америки, який складається з різноаспектних джерел, вперше став предметом спеціального історичного дослідження. У такій ситуації у роботі здійснена спроба розробити методологічні підходи до аналізу зазначеного джерельного комплексу.

Варто відмітити, що заклик «назад до джерел», який прозвучав в середині ХХ ст. від засновників школи «Аналів», не втратив своєї актуальності і дотепер. Адже історичні джерела є результатом сутнісної властивості людини, а саме – здатності до творчості. Відомий історик, методолог історії і джерелознавець межі ХІХ – ХХ ст. О. С. Лаппо-Данилевський вважав джерела реалізованим продуктом людської психіки. Виходячи з цього, джерелознавство, само по собі, – антропологічно орієнтований метод пізнання світу. Саме джерела виступають носіями інформації, на основі якої історик реконструює події минулого [26, с. 84].

Дане дослідження базується на загальнонаукових принципах пізнання: науковості, наукової об'єктивності, історизму, послідовності, системності та комплексності, а також антропологічному підході до вивчення історії. Принцип науковості передбачає прагнення до доказовості і відтворення результатів наукових досліджень.

Принцип наукової об'єктивності декларує прагнення автора до неупередженості, уникання емоційного забарвлення та ідеологічних штампів на усіх етапах проведення дослідження. Спираючись на принцип об'єктивності при оцінці явищ в роботі було проаналізовано різноманітні фактори, що впливали на них. Це дозволило уникнути суджень та висновків, що не спираються на факти, а відтак несуть загрозу упередженого ставлення до тої чи іншої події в історії відносин вікінгів і індіанців. В даному випадку важливим залишається при аналізі фактів спиратися на весь комплекс їх причин та передумов. Це, в свою

чергу зумовлене принципом всебічності дослідження. При застосуванні його розглядався процес впливу відкриття вікінгами Америки на подальший розвиток взаємозв'язків з індіанцями з різних сторін, охоплюючи всі можливі сфери життя середньовічного суспільства. Поряд із зазначеними принципами при роботі із джерельним матеріалом було застосовано також і індивідуально-орієнтований підхід, який дозволяє дослідити особу автора, зв'язок його індивідуальності із твором та історичною епохою. Даний підхід корисний при аналізі саг. Не зважаючи на те, що часто особа автора залишається невідома, науці відкрите середовище його походження. Воно не менше впливає на об'єктивність твору, специфіку відображення подій ніж особа автора. Застосування даного підходу сприяє критичному аналізу джерел та відокремленню необхідних фактів від упередженої оцінки самого автора.

Зasadничим принципом дослідження виступає історизм, який виходить з розуміння відмінностей між сучасним і минулим, що часто не корелює з реальною віддаленістю у часі. Адже, незважаючи на те, що історія відкриття вікінгами Америки у часовому вимірі віддалена від сучасності більше, ніж на 10 століть, історичні досягнення вражають: побудова з деревини дракарів які могли подолати великі відстані та витримати шторм і негоду, знання навігації тощо. Принцип історизму тісно пов'язаний із усіма обраними методами дослідження і ґрунтується на нерозривному зв'язку предмета дослідження із епохою, політичним та культурним середовищем, в якому він перебуває. Саме тому, спираючись на даний принцип в ході написання роботи, нерозривно розглядалися взаємовідносини вікінгів і індіанців у контексті політичної, економічної та культурної історії в період раннього Середньовіччя. Важливу роль в даному випадку має оцінка тих чи інших подій, явищ. З метою дотримання принципу історизму в ході дослідження опирались на історичні терміни, систему цінностей та критерії оцінки, що дозволило розглянути події та явища в їх історичному контексті. Також метод історизму передбачає розгляд історичних подій та окремих історичних фактів у розвитку і взаємозв'язку з іншими політичними і суспільними явищами. Таким чином, джерела до вивчення історії

відкриття вікінгами Америки розглядаються у контексті, а також як результат історичної дійсності, у якій їх було створено.

В ході дослідження був також частково задіяний біографічний метод. Завдяки його застосуванню при роботі із джерельним матеріалом нам вдалось простежити життєвий шлях історичних осіб та визначити їх місце у відкритті Америки, вплив, який вони мали на подальші політичні, економічні та культурні події на острові і за його межами. Використання цього методу передбачало залучення до роботи низки специфічних джерел, таких як фольклор (саги) які дозволили дослідити біографію зазначених осіб.

Принципи комплексності та системності було реалізовано, по-перше, через проведення суцільної архівної евристики відповідно до фондоутворювача з метою виявлення максимальної кількості джерел з теми. По-друге, виявлені джерела розглядаються як єдиний і цілісний джерельний комплекс, який дозволяє цілісно реконструювати історію відкриття вікінгами Америки.

Антропологічний принцип знайшов своє вираження у прагненні побачити за джерелами «людину в історії», вивчити повсякдення вікінгів, їхнє прагнення до морських походів та відкриття нових територій, що уможливило дослідження інформативного потенціалу різних видів джерел особового походження (саги, трактати тощо).

Виходячи з означених методологічних засад, обрано відповідний інструментарій дослідження. У кваліфікаційній роботі застосовані загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, індукції, дедукції), спеціально-історичні (історико-хронологічний, проблемно-хронологічний, історико-системний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний, ретроспективний), міждисциплінарні методи (контент-аналізу, соціальної психології), джерелознавчі методи (джерелознавчого аналізу і синтезу, системно-структурний методи аналізу тощо).

Методи аналізу і синтезу. Використання зазначених методів дало змогу простежити та визначити окремі сфери впливу вікінгів на індіанські племена, а також окреслити ступінь їх взаємодії та розглянути їх в комплексі як цілісний

процес.

Методи індукції та дедукції дали змогу на основі аналізу фактів генетичних та археологічних даних дійти окремих висновків, що лягли в основу даного дослідження.

Загальнонаукові методи дозволили виокремити науковий простір дослідження, уможливили логічність висновків і узагальнень на основі аналізу окремих джерел та їхніх комплексів.

Спеціально-історичні методи збагатили методологічний інструментарій даного дослідження.

За допомогою історико-хронологічного методу джерела було розглянуто у хронологічній послідовності їх виникнення. Зазначений метод також знайшов своє застосування при аналізі історіографічних студій з теми.

Проблемно-хронологічний метод, було покладено в основу написання роботи. Використання даного методу дозволило виокремити та поставити перед дослідженням низку проблем, такі як: політичні та культурні передумови взаємодії вікінгів та американців, особливості контактів двох народів, специфіка їх економічних зв'язків та інші. Разом із тим кожна проблема досліджувалась в хронологічній перспективі: від зародження передумов до становлення самої проблеми і її зникнення, якщо такий припадає на зазначений період. Це дозволило простежити еволюцію відносин індіанців і скандинавів у вертикальному (аналіз окремих сторін відносин, проблем та особливостей) та горизонтальному (хронологічна еволюція та виокремлення особливостей на кожному етапі взаємодії) векторах

Історико-системний метод, в основу якого покладено єдність одиничного і загального в процесі суспільно-історичного розвитку. Різноманіття відносин вікінгів та індіанців у політичній, суспільній, економічній та культурній сферах призводить до необхідності окреслити цілісну картину події та явищ як єдину систему із її складовими. Це дозволить глибше зрозуміти суть проблеми та дати відповідь на всі завдання, що були поставлені перед дослідженням;

Історико-порівняльний метод було використано для співставлення джерел,

їхнього інформативного потенціалу, а також для виявлення особливостей та наслідків відкриття вікінгами Америки. Зазначений метод уможливив порівняння і виявлення специфічних особливостей окремих видів джерел особового походження. Історико-порівняльний метод дозволив провести комплексний аналіз історіографії проблеми, зокрема порівняння доробку вітчизняних і зарубіжних вчених, наукових творів, створених у різних умовах, зокрема за часів вікінгів.

Історико-типологічний метод уможливив проведення класифікації та типологізації джерел, виділення джерельних комплексів, окреслення їхніх спільних і відмінних рис.

Історико-генетичний метод, за допомогою якого досліджувані процеси були вивчені послідовно, що дозволило показати і проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки різних форм взаємодії представників американського і скандинавського суспільства.

Ретроспективний метод було використано під час проведення історіографічного аналізу проблеми.

На сучасному етапі розвитку історичної науки особливої актуальності набули міждисциплінарні методи. Метод контент-аналізу було застосовано для виявлення інформативного потенціалу наукових джерел. Статистичний метод дозволив виокремити з документів деякі кількісні показники щодо чисельності вікінгів та їхніх дракарів які дістались берегів Америки, а також особливостей торговельних взаємовідносин вікінгів та індіанців.

Першочергового значення для досягнення мети дослідження має джерелознавчий метод, який передбачає поєднання засобів зовнішньої і внутрішньої критики. Виходячи із значення зазначеного методу для реалізації завдань дослідження, варто зупинитися на ньому докладніше. Першим етапом аналізу джерела є сукупність заходів, які входять до зовнішньої критики, а саме: опис зовнішніх особливостей джерел, з'ясування часу, місця, а також політичних та соціокультурних умов виникнення джерела, його авторства, обставин створення, вивчення авторського тексту і його функціонування в

соціокультурному середовищі.

Автор погоджується з поглядами істориків-джерелознавців, які працюють в межах парадигми феноменології, відповідно до якої джерело є складовою соціальної структури, у якій виникло, а також пов'язане та взаємодіє з усіма іншими суспільними структурами. Таким чином, джерело, хоча і належить автору (авторам), одночасно є феноменом культури свого часу. Виходячи із вищеприведеного першочергового значення набуває вивчення соціокультурного середовища, в якому виникло джерело: типу політичної та соціальної організації суспільства, цілей, яке це суспільство перед собою ставило, та можливостей, якими воно володіло для досягнення своїх завдань. Лише знання вищенаведених умов дозволяє аргументовано аналізувати та інтерпретувати джерело. Оскільки більшість джерел, що стали предметом даного дослідження, виникли в специфічному соціокультурному середовищі доби вікінгів з чітко сформованими і відмінними ідеологічними засадами, цілями та можливостями їхньої реалізації, більше того, таких, що знаходилися у стані завоювань, зазначений етап зовнішньої критики джерел набуває неабиякого значення.

Визначення авторства джерела має важливе значення на етапі зовнішньої критики і впливає на його інтерпретації під час внутрішнього аналізу. На зазначеному етапі джерелознавчої критики у роботі було застосовано підхід, запропонований О. С. Лаппо-Данилевським, за яким дослідник намагається з'ясувати наступні питання: чи безпосередньо автор джерела сприймав факти; ступінь його участі у здійсненні факту; інтерес до фактів (теоретичний і практичний); повнота почуттів, пережитих автором щодо факту; ступінь уважності автора; його освіченості та технічної підготовки до сприйняття факту; час свідчення про факт; настрій під час свідчення; точність запам'ятовування; чи розумів автор, що він запам'ятав, а що ні; чи бажав автор говорити правду; чи мав він корисливі цілі під час створення джерела [26, с. 86].

З'ясування безпосередніх умов створення мало важливе значення для аналізу усіх видів джерел. На інформативний потенціал джерельного комплексу мали вплив значна віддаленість у часі і здатність людини до інтерпретації.

Внутрішня критика здійснювалася за допомогою аналізу та інтерпретації змісту та джерелознавчого синтезу, у результаті чого визначалися інформативний потенціал джерела, його новизна, повнота, вірогідність, автентичність та репрезентативність. Для аналізу змісту у дослідженні використано логічну (логічність суджень і доказів) і фактичну критику (аналіз наведених у джерелі даних, порівняння їх між собою та з уже відомими науці). Під час інтерпретації джерел вирішувалося завдання зрозуміти авторський задум. На цьому етапі засадничими принципами були: по-перше, розрізнення «голосів» двох суб'єктів – автора джерела і дослідника, по-друге, прагнення через вивчення документів «почути», що казали люди досліджуваного періоду і що вони замовчували, по-третє, розуміння того, що ідеї та прагнення людей періоду, який вивчається, не завжди відповідали реальності. Під час джерелознавчого синтезу відбулося узагальнення результатів аналізу комплексу джерел з вивчення історії відкриття вікінгами Америки, визначалося його значення та практичні рекомендації для подальшого дослідження.

Зі спеціальних методів зовнішньої та внутрішньої критики джерел у дослідженні застосовано порівняльний, текстологічний, лінгвістичний, герменевтичний, системно-структурний методи аналізу, які дали можливість визначити інформативність джерельної бази з історії відкриття вікінгами Америки.

Системно-структурний метод і метод класифікації було застосовано до всього комплексу джерел з історії відкриття вікінгами Америки для того, щоб розглянути її як систему взаємопов'язаних структурних елементів. Зазначені методи також застосовувались до окремих видів джерел. Виходячи з того, що більшість матеріалів, які складають джерельну базу дослідження, були, по-перше, створені у добу вікінгів, досить віддалену від нас у часі, по-друге, написані тогочасною мовою та із застосуванням тогочасної термінології, особливо актуальним стало використання герменевтичного, текстологічного та лінгвістичного методів.

Тож обраний методологічний інструментарій дозволяє провести

комплексне джерелознавче дослідження з історії відкриття вікінгами Америки. Використані загальнонаукові, спеціально-історичні, міждисциплінарні, джерелознавчі методи уможливають аналіз різноаспектних джерел та їхніх комплексів, що складають джерельну базу наукової роботи.



РОЗДІЛ 2

НАУКОВІ ФАКТИ ЩОДО ПЕРЕБУВАННЯ ВІКІНГІВ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ

2.1. Ісландські саги про подорожі вікінгів до берегів Північної Америки

Тисячу років тому Старий Світ і Новий стояли віч-на-віч у протоці Бель-Айл. Висадка норвежців на берегах Північної Америки була не результатом раптової подорожі, а кінцевою точкою поетапної експансії, що розтягнулася на два століття.

Згідно з «Сагою про Еріка Рудого» [33] та «Сагою про grenландців» [32], Ерік Торвальдссон на прізвисько Ерік Рудий і його батько Торвальд Асвальдссон були одними з пізніших емігрантів з південно-західної Норвегії, які оселилися в Дрангарі на північному заході Ісландії, одному з найбільш бідних місць у країні. Те, що пізні іммігранти до Ісландії не могли кинути виклик системі, в якій вибір поселення залежав від прихильності могутніх магнатів, незабаром стало очевидним для завзятого юнака. Ні статус, ні землеволодіння не віднесли його до еліти. Його шлюб з Тьодхільд, падчеркою вождя Торбйорна з Хаукадала, був першим кроком угору. Торбйорн надав Еріку землю на околиці свого маєтку на Хваммсфьорді, приблизно в 100 кілометрах на північ від сучасного Рейк'явіка. Ісландський археолог, який проводив розкопки того, що вважається будинком Еріка, зазначив, що ферма Еріка була найменш продуктивною в маєтку.

Коли Еріка вигнали з Ісландії на три роки через кровну помсту, він поплив морем, поклавшись на волю долі. Він і сам не знав, куди прямує, до яких берегів прибіє його хвиля, пожене шторм - на північ, південь, схід або захід? А може бути ... до тих да-Лекіма берегів, про які ось уже десять років настільки охоче розповідав усім старий Гунбьорн? До кінця життя старий не міг пробачити собі, що, гнаний бурею, чи не висадився на них. Він не раз потім намагався знайти ці

берега, але безуспішно.

Щастя супроводжувало вигнанцеві. З жменькою вірних друзів, з невеликим запасом продовольства, йому вдалося нарешті після довгих поневірянь пристати до якимось незнайомим берегів, здався раптом крізь пелену туману на горизонті.

Старовинні ісландські саги XI, XII і початку XIII століть докладно розповідають історію Еріка Рудого, прославляючи його мужність і витривалість. Вони оповідають також про те що вікінги не мають собі рівних у мореплаванні. Вони невтомно борознили води північних морів на своїх вертких і швидких човнах – драккарах. Вони були першими європейцями, що з'явилися в цих водах. Вікінги були безстрашні до відчаю і нестримні в своїй жадобі пізнання.

Ерік Рудий не загинув на чужині. Керуючись безпомилковим інстинктом, який вів його предків по бурхливих водах полярних морів, він відшукав на південно-західному краю відкритої ним землі захищений від вітру фіорд, де було тепліше, ніж в інших районах узбережжя. Ерік не втрачав, часу дарма. Разом з товаришами бродив він по незнайомому краю, заходячи далеко в глиб незліченних бухт і заток. Тут жило безліч тюленів і моржів, вистачало і білих ведмедів. Вікінги не голодували і не мерзли - вони мали в достатку і м'ясо, і шкури. Дерев тут вони не знайшли, зате буйно росла трава і було тільки трохи холодніше, ніж в Ісландії. І кругом безлюддя, свобода.

Три роки пройшли непомітно. Термін покарання закінчився.

Залишаючи узбережжя яке йому полюбилося, Ерік Рудий вирішив знову повернутися туди. Цього разу вже не як вигнанець. «Прекрасна та далека поросла зеленню земля, її луки родючі, для худоби знайдеться вдосталь соковитої трави і води в струмках. Не бракує там і диких звірів. Візьму сім'ю, все майно і повернуся туди. Де мені буде краще, ніж там? Тут я тепер не витримав би довго. Тісно, люди сваряться, втручаються в життя один одного. Відправляйтеся зі мною, не пошкодуєте, - умовляв він сусідів. - Будемо там першими, побудуємо садиби, де кому сподобається. Місця всім вистачить. Закони будемо встановлювати самі, ніхто не буде правити нами» [33].

Перекоаний в тому, що все так і буде, Ерік Рудий назвав землю, до якої прямував, Грен-Ланд, тобто Зелена Країна, на відміну від країни білих льодів – Ісландії. А оскільки завжди відчуваєш себе впевненіше в оточенні друзів, він підшукав понад тисячу мисливців, які погодилися б їхати разом з ним.

У 985 році, як свідчить героїчний епос «Сага про гренландців» [32], Ерік Рудий відправився вдруге в Зелену Країну. На двадцяти чотирьох драккарах пливли цілі сім'ї: жінки, люди похилого віку, діти. Тут же, зігнані в купу, прив'язані і прикручені до щогл, знаходилися і тварини: рогата худоба, свині, вівці, коні; не були забуті і землеробські знаряддя. Переселенці захопили з собою і ліс для будівництва садіб, мішки ячменю, вівса і корм для худоби.

Однак бурхливий північний океан не до всіх був однаково прихильний. Налетів шторм, розкидав тури, знищив частину запасів і худоби. Лише чотирнадцять драккарів зуміло дістатися до берегів Зеленої Країни, решта зникли безвісти або повернулися до Ісландії після тривалих поневірянь.

Варто зазначити, що цілі століття вікінги, безроздільні володарі північних морів, не знали ні компаса, ні астрономічних або навігаційних приладів і тим не менше якось обходилися без них. Коли небо було безхмарним, вони орієнтувалися по сонцю, місяцю і зіркам. Але ж північні моря іноді цілими тижнями затягнуті бурою пеленою туману, а якщо немає туману, то лютують шторми. Як же тоді плавати? Мабуть, ці безстрашні мореплавці відмінно орієнтувалися і вибирали напрямок, чуйно реагуючи на найменші зміни вітру, вологості повітря і кольору води. Часом вони вдавалися до допомоги воронів. Ось як згадують про них старі саги: «... випускали першого, він повертав назад і повертався. Другий злітав вгору, але опускався потім на палубу. Третій злітав вгору над форштевнем і летів далі - в цьому напрямку і слід було плисти, там зазвичай і знаходили землю».

Пізніше в своїх плаваннях вікінги визначали напрямок на північ за допомогою «магнітного» каменю, що зберігався, як оповідають саги, в дерев'яній скриньці, наповненою водою. Але в перших своїх мандрах вони не мали навіть цього. Їм відмінно допомагали орієнтуватися одвічні маршрути китів, а також

айсберги, що дрейфують з морськими течіями. І, звичайно, шосте чуття - потім його назвуть моряцьким чуттям, - яке безпомилково вело сміливців по бурхливих вод Крайньої Півночі.

Людство і сьогодні пишається експедицією вікінга-вигнанця, мужністю і розмахом діяльності першовідкривачів Зеленої Країни. Лише через багато століть по тому Крайня Північ стане очевидцем настільки ж сміливих і численних експедицій.

Тим, хто благополучно прибув з Еріком Рудим на незнайому сушу, сподобалися нові землі. Вони влаштувалися на берегах фіордів, закритих від холодних вітрів, що дмуть з внутрішніх районів скутої льодом землі». Таким чином, скандинавці заселили західне узбережжя Гренландії.

Протягом майже п'яти століть, які вони там перебували, вони неминуче зіткнулися з Північною Америкою. Сталося це, мабуть, саме в рік заснування гренландського поселення. Щоб дістатися до західних поселень, кораблі повинні були обійти мис Прощання, південний край Гренландії. Тут холодна Гренландська течія зустрічається з теплим Гольфстрімом. Як наслідок, тумани та непокірна погода є звичайними, легко збиваючи з курсу навіть найдосвідченішого моряка. Згідно з «Сагою про гренландців» [32], саме це сталося з Б'ярні Херйолфссоном. Прибувши до Ісландії з Норвегії і виявивши, що його батько емігрував до Гренландії з Еріком, він відплив з Ісландії в кінці сезону плавання 985 або 986 року. Після трьох днів плавання Б'ярні та його екіпаж зіткнулися з негодою і багато днів були в штормі. Коли небо прояснилося, вони опинилися біля невідомої землі. Розуміючи, що ця земля була надто далеко на південь, щоб бути Гренландією, і поки на них не зійде новий шторм, Б'ярні повернув на північ уздовж узбережжя, спостерігаючи за змінами ландшафту, поки не досяг правильної широти, а потім повернув на схід до нового дому його батька. Досвід Б'ярні та його екіпажу викликав резонанс у Гренландії, але пройшло ще 15 років, перш ніж скандинавська колонія була достатньо створена, щоб підтримувати дослідження нових районів. Як і було передбачено, цю експансію очолив Лейф, один із трьох синів Еріка, тому що це була сім'я, яка

мала засоби та повноваження для початку такої експедиції. В інтересах Еріка було мати Лейфа лідером, оскільки перший дослідник мав би право претендувати на будь-які нові відкриті землі, так само, як сам Ерік претендував на Гренландію. Згідно з сагами, це сталося незабаром після 1000 року, хоча один дослідник саги стверджує, що це не могло статися задовго до 1020 року.

Скандинавці в Північній Америці мали надзвичайну популярність, а їхні походи були предметом сотень, можливо тисяч, непрофесійних і наукових досліджень.

Такі припущення були засновані на документальних свідченнях, так званих сагах Вінланда. Вони в основному складаються з «Саги про Гренландців» [32] і «Саги про Еріка Рудого» [33], доповнених меншими уривками з «Gesta Hammaburgensis» Адама Бременського (близько 1075 р.) [4], «Саги» Олафа Трюггвасона в «Геймскрінглі», а також ісландського географічного трактату тринадцятого століття і «Крістін-Гріпла», енциклопедичний твір невизначеної дати в «Гренландських Анналах».

Як і всі середньовічні ісландські сімейні саги, саги про Вінланд написані оманливо прямими й зрозумілими словами, з чіткими спостереженнями за природою та людьми. У дев'ятнадцятому столітті саги вважалися точними, об'єктивними історичними розповідями, але останні дослідження показали, що вони далекі від цього. Написання історії зазвичай має певну мету, і саги про Вінланд не були винятком. Незважаючи на те, що вони засновані на реальних епізодах початку одинадцятого століття, вони були написані для політичних цілей тринадцятого та чотирнадцятого століть. Антропологічні знахідки забезпечують контекст, у якому можна почати відсортувувати вигадки від фактів. Археологічні дослідження також значно доповнили дані про ситуацію в Гренландії. Таким же чином, археологічні дані з L'Anse aux Meadows у Ньюфаундленді можуть допомогти в інтерпретації саг про Вінланд.

Варто зазначити, що обидві саги були засновані на усних традиціях і написані в Ісландії, «Сага про Еріка Рудого» в XIII столітті та «Сага про гренландців через» деякий час після 1310 і до 1387.

«Сага про Еріка Рудого» [33] відома у двох адаптаціях: Книзі Скалхольта та дещо пізнішій Книзі Хаука. Це копії того самого оригіналу, але книга Хаука була значно відредагована Хауком Ерлендссоном, ісландським правознавцем, використовуючи нині втрачений оригінал, бл. 1306-1308. Незважаючи на це редагування, а точніше через це, книга Хаука вважається більш точною версією.

«Сага про гренландців» [32] описує випадкове відкриття північноамериканського узбережжя Атлантичного океану Б'ярні Херйолфссоном і п'ять наступних експедицій, започаткованих 15 років потому, спочатку Лейфом Ерікссоном, потім його братами і сестрами або, у випадку Гудріда Торб'ярnardоттіра, сестрою Лоу та її нового чоловіка Торфінна Карлсефні. Одна з цих експедицій, очолювана братом Лейфа Торстейном, так і не досягла своєї мети: корабель Торстейна все літо кидав штормом в Атлантику, і він повернувся до Гренландії лише в жовтні.

У «Сазі про гренландців» [32] Лейф Ерікссон є головним дослідником, який створює свою базу, Лейфсбудір, «Лейфові кабінки», з якої відбуваються подальші розвідки. База також служить перевантажувальною станцією, де збирають ресурси, особливо пиломатеріали та виноград, щоб скласти вантаж, призначений до Гренландії. Усі експедиції використовують Лейфсбудір як свою базу, але Лейф зберігає контроль над нею: «Він позичив будинки, – як він сказав, – але не віддав їх».

У «Сазі про Еріка Рудого» [33] роль Лейфа була зведена до ролі випадкового відкривача Вінланда. Усі наступні успішні експедиції об'єднуються в одну мега-експедицію, яку очолюють ісландець Торфін Карлсефні та його дружина Гудрід Торб'ярnardоттір, вдова брата Лейфа Торстейна. Назва Leifsbúðir стирається, і замість однієї встановлюються дві бази: Straumfjord, «фіорд течій», на півночі, і Нор, «припливна лагуна», на півдні. Штраум-фіорд – головна база, де всі збираються на зиму. Хоп – це літній табір, зайнятий лише два місяці, де вирубують та обробляють пиломатеріали та збирають виноград для відправлення до Штраумфьорда, а звідти – до Гренландії.

Традиційно Лейфсбудір, Штраумфьорд і Хоп розглядалися як три окремі

місця. Проте, деякі дослідники стверджують, що їх не три, а два, і що Лейфсбудір – це просто комбінація Страумфьорда і Хопа. Ознаки цього очевидні. Фізично Лейфсбудір має багато тих самих атрибутів, що й Хоп: неглибока припливна затока, річка, що впадає в неї, ліси та виноград в достатку. Проте функціонально Лейфсбудір нагадує Штраумфьорд, як базу, з якої проводяться дослідження в різних напрямках і де збираються видобуті ресурси. Події різних подорожей у «Сазі про grenландців і подорожей Торфінна Карлсефні та Гудріда у «Сазі Еріка Рудого» паралельні один одному. Очевидно, що дві саги описують одні й ті ж події, а не окремі події.

Причини розбіжностей між «Сагою про grenландців» і «Сагою про Еріка Рудого» тепер очевидні. Вчені показали, що «Сага про Еріка Рудого» [33] була написана для підтримки канонізації єпископа Бьорна Гілссона, який помер у 1162 році. Очікувалося, що будь-яка петиція про беатифікацію супроводжуватиме розповідь про видатних та виняткових предків, а єпископ Бьорн був прямим нащадком Торфінна Карлсефні та Гудріда Торб'ярнардоттіра. Крім того, спікер права Хаук Ерлендссон, який редагував версію книги Хаука, сам також був прямим нащадком Торфінна і Гудріда, віддалений від них дев'ятьма поколіннями. Таким чином, ролі Торфінна Карлсефні та Гудріда були значно збільшені та прикрашені, тоді як ролі Лейфа Ерікссона та його родини майже зникли зовсім.

«Сага про grenландців» [32], хоча також написана в Ісландії, є менш тенденційною і, ймовірно, більш об'єктивною у своєму погляді на події. З іншого боку, автор «Саги про Еріка Рудого» має більш детальну інформацію про події, пов'язані з Карлсефні та Гудрідом, можливо, результат традицій, збережених у родині. Навіть «Сага про grenландців» у своєму епілозі стверджує, що найбільш повна розповідь про подорожі походить від Торфінна Карлсефні.

2.2. Л'Анс-о-Медоуз - поселення вікінгів в Америці

Л'Анс-о-Медоуз (англ. L'Anse aux Meadows, походить від фр. L'Anse-aux-

Méduses, дослівно: «затока Медуз») – історико-археологічний пам'ятник на території провінції Ньюфаундленд і Лабрадор (Канада), де за даними розкопок існувало перше виявлене в Північній Америці і Західній півкулі поселення європейців кінця XI століття [48, с. 212].

Існуючи від, близько 1000 року, Л'Анс-о-Медоуз набуло широкого розголосу як свідчення доколумбового трансокеанічного контакту. Воно примітне своїм можливим зв'язком з Лейфом Еріксоном та із скандинавськими мандрівками до Північної Америки. У 1978 році ЮНЕСКО назвало це поселення об'єктом всесвітньої спадщини [48, с. 212].

Археологічні докази присутності вікінгів були виявлені в Л'Анс-о-Медоуз у 1960-х. Це єдина підтверджена скандинавська стоянка в Північній Америці або поблизу неї за межами населених пунктів, знайдених у Гренландії.

У 1960 р. Археологічні залишки будівель вікінгів були виявлені в Ньюфаундленді норвезьким подружжям дослідників Гельге Інгстад та археологом Анною Стіне Інгстад. Виходячи з думки, що давньоскандинавська назва "Вінланд", згадана в ісландських сагах, означала "винна земля", історики довгий час припускали, що в регіоні ріс дикий виноград. Через це загальною гіпотезою до теорій Інгстадів було те, що область Вінланд існувала десь на південь від північного узбережжя Массачусетсу, оскільки це приблизно північна межа природного поширення винограду. Це хибне припущення. Дикий виноград ріс і росте вздовж узбережжя Нью-Брансвіка та в долині річки Святого Лаврентія в Квебеку. Археологічні розкопки в L'Anse aux Meadows проводились з 1960 по 1968 рік міжнародною командою під керівництвом Анни Стін Інгстад [49, с. 115].

Інгстади засумнівались у цій теорії, сказавши, "що ім'я Вінланд, ймовірно, означає лучні угіддя ... і включає півострів". Ця думка базувалася на припущенні, що скандинавам чимось не підійшло влаштування поселення в районах уздовж американського узбережжя Атлантики і тому їхню базу варто пошукати набагато північніше. Вони припустили, що Вінлінд у сагах може читатись інакше і не стосується винограду. Однак, навіть із цим припущенням, відкриття археологами Парків Канади в верхніх шарах болота на місці поселення залишків шкаралупок

сірого горіха доводить, що вікінги мали мандрувати щонайменше до узбережжя Нью-Брансвіка, де сірі горіхи ростуть (причому протягом багатьох століть), а поряд масово росте дикий виноград. Таким чином, вікінги могли отримати свої спостереження з виноградом, згаданим у сагах.

У 1960 році Джордж Декер, мешканець невеликого рибальського хутора Л'Анс-о-Медоуз, повів Хельге Інгстад до групи курганів біля села, яку місцеві жителі називали "старим індіанським табором". Ці кургани, вкриті травою, мали вигляд залишків будинків. Хельге Інгстад та Анна Стайн Інгстад провели там сім археологічних розкопок з 1961 по 1968 рік. Вони дослідили залишки восьми будівель та залишки, можливо, дев'ятої. Вони встановили, що поселення мало безсумнівно скандинавське походження через незаперечну схожість рис споруд та ряд знахідок, викопаних на цьому місці, порівняно з місцями в Гренландії та Ісландії приблизно з 1000 р. н. е. [239, с. 976]

Археологія стоянки L'Anse aux Meadows показує, що багато елементів саг про Вінланд є фактичними, зокрема версія поселення в «Сазі про Еріка Рудого» скандинавці справді мали північний базовий табір. Це, у свою чергу, надає правдоподібності твердженням у сагах про те, що далі на південь вони мали свого роду літній / ранньої осені табір.

У більшості аспектів L'Anse aux Meadows нагадує інші норвезькі пам'ятки початку XI століття в Ісландії або Гренландії; але його розташування та планування відрізняються від усіх інших подібних місць. Його положення на найбільш відкритій бухті в цьому районі контрастує з захищеними територіями, сприятливими для західноскандинавського тваринництва. Спеціальні археологічні дослідження не показали жодних ознак вольєрів чи притулків для худоби будь-якого виду, або порушень флори, спричинених випасом та вирощуванням. Також не було знайдено останків домашніх тварин: усі впізнавані кістки були тюленя та кита. Маленька лопатка, спочатку ідентифікована як домашня свиня, тепер ідентифікована як тюлень [39, с. 977].

Незвичайним є й планування L'Anse aux Meadows. Його вісім будівель об'єднані в чотири комплекси (додаток Б, рис. Б 1).

Три житлових комплекси, кожен з великою залогою та малою хатиною. Один також включає невеликий будинок. Усі житла вишикувалися, рівномірно розташовані, на вузькій вигнутій терасі, облямованій зі східного боку сфагновим болотом, а із західної сторони моря – воронкоподібним осоковим болотом. Невеликий струмок в'ється через болото до моря від невеликого озера приблизно в одному кілометрі вглиб країни, прориваючи терасу на південь від житла. Четвертий комплекс для виробництва заліза знаходиться подалі від інших будівель, на протилежній стороні струмка, на рукаві тераси, найближчій до моря. Він складається з хатини, в якій знаходилися невелика піч з каменю та глини, в якій виготовляли залізо, і піч для виготовлення деревного вугілля, як палива. Усі будівлі були зайняті одночасно. За винятком залізного виробничого комплексу, всі вони були житлами, хоча в них мали місце різні форми спеціалізованих ремесел. Принаймні два із залів також включали великі складські приміщення. Складські приміщення для молочних та інших харчових продуктів добре відомі з Ісландії та Гренландії і мають характерну форму в археологічних записах. Те, що зберігалось в L'Anse aux Meadows, не залишило такого сліду [6].

Поселення, що складається майже виключно з житла, невідоме в жодній іншій скандинавській місцевості. Можна стверджувати, що під час вторгнення на незайману територію звичайні схеми поселення могли бути змінені принаймні на кілька років. Наприклад, у початковому поселенні в Ісландії фермери іноді могли селитися парами, будуючи свої зали один біля одного – принаймні, є докази цього в Хофстадірі на півночі Ісландії. Однак у L'Anse aux Meadows не було жодної спроби заснувати колонію, здатну забезпечувати власну життєдіяльність. Натомість, як архітектурне планування, так і поширення артефактів свідчать про те, що це було вузькоспеціалізоване поселення, не сільськогосподарське [44].

Усі будівлі L'Anse aux Meadows були в ісландському стилі, архітектура, що ґрунтується на традиціях західної та північної Норвегії, але в ході десятого століття розвивала свої особливості. Цей ісландський стиль був перенесений до Гренландії, як видно з першого покоління будівель там. Основним будівельним

матеріалом був дерн поверх дерев'яного каркасу. Навіть дахи були дерновими, хоча деякі дахи могли бути дерев'яними в дев'ятому столітті.

Дві найбільші будівлі, А і F, були великими багатокімнатними спорудами. Будівля А мала чотири кімнати, усі підряд (додаток В, рис. В 1). Одна маленька і дві великі кімнати були спальні та вітальні, характерні дерев'яними платформами вздовж стін і простим вогнищем, або в центрі підлоги, або збоку. У той час як дві великі кімнати були для спільного проживання, маленькі кімнати були типом приватних приміщень, якими користувався лише лорд. Четверта кімната, розташована посередині, використовувалася як кузня, принаймні в одному місці, оскільки в її північно-західному куті міститься ковальська яма [44].

Будівля F була найбільшою та найскладнішою будівлею на цьому місці (додаток Г, рис. Г 1.). У ній було шість кімнат і навісний сарай. Три вітальні-спальні кімнати утворювали ряд, що проходить через центр будинку. На західному боці від них були ще три кімнати, також в ряд: кухня з кам'яною піччю і дві великі комори. До східної сторони будівлі був прибудований навісний навіс, також дерев'яно-дерновий, де відбувався ремонт човнів та/або будівництво човнів. З вітальні-спальні, одна була невелика приватна, як у залі А, з каміном. Поруч була велика загальна кімната з класичним скандинавським довгим вогнищем, що складалася з кам'яного вогнища, ями для приготування їжі та ями для зберігання вугілля на ніч. Цей довгий вогонь був у центрі підлоги, а спальні платформи йшли вздовж стін, які, можливо, були обшиті дерев'яними панелями. Третя вітальня та спальна кімната мала прямокутну топку у центрі підлоги і, ймовірно, лави для сну вздовж стін, а також велику яму в північно-східному кутку, чи то для зберігання їжі, чи, можливо, для служіння вигрібною ямою [44].

Третя будівля D, була скромнішою спорудою. У ній не було приватних приміщень як у двох інших будівлях і була лише одна спільна вітальня та спальня. Він мав довгий вогонь, трохи відхилений від центру, з квадратною, обшитою сланцем, вуглинною коробкою на одному кінці. Уздовж тієї ж осі було велике сховище, а із західного боку моря – невелика столярна майстерня. Столярний цех був встановлений на краю тераси, майже торкаючись осокового

торфу [44].

Будинок В стояв поруч із залом А в самому південному комплексі. Він був прямокутної форми з каміном біля південної стіни, підкріпленим великою плитою шиферу. Будинок, ймовірно, був житлом і майстернею разом. Уздовж західної стіни пролягала широка лава для сну та сидіння. Посередині підлоги була невелика округла яма, викладена шифером. На півночі, але все ще всередині будинку, знаходилися 20-сантиметрові поклади попелу та великих шматків деревного вугілля, що містило грудки смаженої болотної руди. Подібні поклади золи та деревного вугілля в Ерлендсгарді (Møsstrand), в Телемаркі, Норвегія, і в Далекарлії, Швеція, були ідентифіковані як залишки вогню для приготування болотної руди для виплавки. У загальному вигляді, будинок Б – це такий невеликий однокімнатний багатофункціональний будинок, у якому жили люди зі скромними достатками, наприклад, орендарі та незалежні працівники господарства [44].

Дві будівлі Е і G, являли собою квадратні ями, вкопані в землю. Будівля С, навпаки, була неправильної округлої форми і не вкопана в землю. Усі вони були житлами, будівлі Е і G, можливо, були також і майстернями. Будівля Е обмежувала зал D, на невеликій відстані на північ від нього. Ця хатина була встановлена приблизно на 50 сантиметрів у глибину тераси, з тонкими стовпами по кутах і вздовж стін, які тримали дах. Під час розкопок в одному кутку було виявлено кам'яну піч, що складалася з шиферних плит, встановлених на краю, а біля однієї зі стін – камін. У північно-західному кутку, безпосередньо всередині того, що могло бути дверима, була купа з 19 каменів, розміром із стиснутий кулак, переважно з вапняку. Будівля G була поруч із залом F. Вона була встановлена на самому краю тераси і врізана в неї більше, ніж хатина Е, безсумнівно, тому що воно розташоване далі від болота і тому має більш сухий ґрунт. Функція хатини невизначена. Як і в інших, у ній був камін біля стіни, останній захищений кам'яною плитою, тож, ймовірно, функціонував, принаймні частково, як житло. Перед каміном був великий камінь у формі яйця, що нагадував риси в Ісландії та Гренландії, які інтерпретували як ковадла. Відкриті

будівлі, такі як будівля G, зустрічаються на підприємствах з виробництва заліза в Норвегії [44].

Будівлі з ямами – це давня традиція скандинавської передісторії принаймні з п'ятого століття. Вони надзвичайно поширені в Швеції та Данії епохи вікінгів, де вони зазвичай існують поруч із залами. Вони поширені в торгових портах і ранніх містах, таких як Орхус і Хайтабу. Вони часто використовувалися як майстерні, для виготовлення бурштинового бісеру, бронзових прикрас, обробки заліза, кісткової промисловості, столярства та ткацтва, але вони також використовувалися як житла. Такі ямкові споруди, ймовірно, виконували різні функції, як і вимагалось. Їх було просто будувати та підтримувати. Багато були обладнані або каміном, або кам'яною піччю; кам'яні печі були присутні в ямних будівлях як у Грелутоттірі, так і в Хвітархольті в західній і південній Ісландії. Будинки ями з печами інтерпретувалися як ткацькі будівлі, оскільки в них зазвичай зустрічаються вантажі для ткацьких верстатів. Камені в купі в кутку будівлі E в L'Anse aux Meadows, безсумнівно, використовувалися як гирі, але важко сказати, чи для рибальської мережі, чи для ткацького верстату. Ряд валків з березової кори та відходів деревообробки, знайдених у болоті за межами будівлі, можуть прояснити це питання. Рулони з березової кори часто використовувалися як сітчасті грузила для каменів, подібних до тих, що знаходяться в кутку хатини (практика, що збереглася в дев'ятнадцятому столітті), тому будівля E могла бути майстернею та місцем для зберігання рибної сітки.

Будівля C відрізнялася від усіх інших будівель на цьому місці тим, що була округлої форми, з вузьким входом, захищеним стінами, що виступають у бік зали A. Слідів стовпів не виявлено. Покрівля повинна була бути створена шляхом набивання дерну за більш-менш круговою схемою, причому кожен ряд виходить за попередній так, щоб утворився купол. В Ісландії таким чином будували лише господарські будівлі та малі хатини. Єдиною особливістю всередині був камін біля стіни, що дає підстави вважати, що це було житло, для людини низького рангу [44].

Будівля-піч була встановлена на краю тераси, її передня частина була відкрита і звернена до струмка, підлога трохи більше ніж на один метр нижче землі. У цьому випадку функція будівлі зрозуміла. Посередині підлоги стояла невелика піч для виготовлення заліза. Піч складалася з невеликого ствола столових каменів, поставлених на краю, проміжки між ними були збиті дрібним камінням і товстим шаром глини. Цей ствол був встановлений над неглибоким котлованом і заповнений почергово шарами болотної руди заліза та деревного вугілля. Руду збирали вздовж берега струмка, де вона постійно утворюється природними процесами. Болотна залізна руда — це залізо, вилужене з магматичних порід і розчинене в ґрунтових водах. За правильних хімічних умов, у присутності певних бактерій, залізо стає помірно твердим і, прилипаючи до органічних матеріалів, таких як коріння, і неорганічних матеріалів, таких як пісок, випадає в осад у грудочки кірки.

Таким чином, L'Anse aux Meadows - єдине підтверджене скандинавське поселення у Північній Америці поза межами Гренландії. Воно представляє найвіддаленіше підтверджене місце європейського поширення та поселення в Новому Світі в доколумбову епоху майже на 500 років раніше від Колумба. Історики припускають, що в канадській Арктиці були й інші поселення вікінгів або принаймні торговельні контакти з корінними американцями.

Нажаль неможливо дізнатися, скільки людей проживало на місці в той чи інший момент; археологічні дані про житло свідчать, що колонія могла дати прихисток від 30 до 160 людей. Населення Гренландії на той час складало близько 2500, а це означає, що місцевість L'Anse aux Meadows становила менше 10 відсотків норвезького поселення в Гренландії. Як зазначає Джуліан Д. Річардс: "Дуже мало ймовірно, що скандинавці мали достатні ресурси для побудови ряду таких поселень".

Знайдені залишки їжі включають горіхи, які є суттєвою знахідкою, оскільки вони не ростуть у природі на північ від Нью-Брансвіка. Їхня присутність, мабуть, свідчить про те, що норвезькі мешканці подорожували далеко на південь, щоб отримати їх. Існують докази полювання вікінгів на

численних тварин, які населяли цю територію. Сюди входили карібу, вовки, лисиці, ведмеді, рисі, куниці, всі види птахів і риб, тюлені, кити і моржі. Ця територія вже не багата на дичину через значну частину суворої зими. Це змушує потенційну здобич впадати у сплячку або мігрувати на південь, оскільки вітер, глибокий сніг та крига вкривають територію. Ці кліматичні особливості дуже ускладнювали зимівлі для скандинавського народу в L'Anse aux Meadows. Ця відсутність здобичі підтверджує думку археологів про те, що ця територія була заселена скандинавами порівняно короткий час.

Елеонора Барраклоу, викладачка історії середньовіччя та літератури в Університеті Дарема припускає, що це місце не було постійним поселенням, а тимчасовою місциною для ремонту човнів. Вона зазначає, що немає знахідок поховань, знарядь праці, слідів сільського господарства чи загонів для тварин, - що припускає, що мешканці були там тимчасово і плановано відпливли з того місця. Згідно з дослідженням PNAS 2019 року, у L'Anse aux Meadows є свідчення про елементи скандинавської присутності протягом одного століття [39].

2.3. Генетичні дослідження

Згідно з новим провокаційним дослідженням ДНК, за п'ятсот років до того, як Колумб дістався берегів Америки, індіанська жінка могла подорожувати до Європи з вікінгами.

Аналізуючи тип ДНК, що передається лише від матері до дитини, вчені знайшли понад 80 живих ісландців із генетичною варіацією, подібною до тієї, що зустрічається переважно у корінних американців [1].

Автори дослідження припускають, що цей підпис, ймовірно, увійшов до ісландських родоводів приблизно в 1000 році нашої ери, коли народилася перша дитина вікінгів-американців-індіанців.

Історичні та археологічні дані показують, що ісландські вікінги досягли Гренландії незадовго до 1000 року і пізніше допливли до берегів Канади. Ісландці навіть заснували поселення в Ньюфаундленді, хоча воно проіснувало

лише десятиліття або близько того.

Припущення про те, що жінка-індіанка припливла з Північної Америки до Ісландії під час цього періоду поселення та дослідження, дає найкраще пояснення варіанту ісландців, каже дослідницька група.

На думку дослідницької групи, ідея про те, що корінна американка припливла із Північної Америки в Ісландію в період заселення та досліджень, є найкращим поясненням присутності гену у деяких ісландців.

«Ми знаємо, що вікінги плавали до Америки», — сказав Агнар Хельгасон з deCODE Genetics та Університету Ісландії, який разом зі своїм учнем Сігрідуром Ебенезерсдоттіром та його колегами провів та опублікував дослідження. «Тож все, що вам потрібно зробити, це припустити, що вони зустріли деяких людей і в кінцевому підсумку забрали з собою принаймні одну жінку» [1].

«Хоча це може бути цікавим та дивним, проте не все так неймовірно», — додав Хельгасон. «Альтернативні пояснення для мене менш імовірні» — наприклад, ідея про те, що генетична ознака може існувати незалежно, невиявлена, у кількох європейців [1].

Самі автори дослідження визнають, що справу далеко не закрито. Але генетик з Університету Іллінойсу Ріпан Малхі — експерт з етнічних відмінностей ДНК, який не приймав участь в проекті — погодився, що звіт містить «переконливі генетичні докази доколумбових контактів людей в Ісландії з корінними американцями» [1].

Завдяки генеалогічним дослідженням дослідницька група дійшла висновку, що всі ісландці, які несуть індіанську варіацію, походять від чотирьох конкретних родів, що походять від чотирьох жінок, народжених на початку 1700-х років.

Ці чотири лінії, у свою чергу, ймовірно, походять від однієї жінки з індіанською ДНК, яка, напевно, народилася не пізніше 1700 року, за словами співавтора дослідження Ебенезерсдоттір [1].

Генеалогічні записи для чотирьох родів були неповними приблизно до

1700 року, але історія та генетика припускають, що ДНК індіанців прибула на європейський острів за кілька століть до цього, сказав співавтор дослідження Хелгасон.

Він зазначив, що Ісландія була дуже ізольована від зовнішнього світу протягом багатьох століть до 1700 року, тому малоймовірно, що індіанець потрапив на острів у той період [1].

В якості додаткового доказу він зазначив, що – хоча ісландці поділяють різну версію варіації – принаймні одна варіація лінії мутувала таким чином, що, ймовірно, знадобилося б століття, кажуть дослідники.

Цей унікальний підпис свідчить про те, що, за словами Хельгасона, ДНК індіанців прибула в Ісландію щонайменше «за кілька сотень років» до 1700 року.

Хоча більшість ліній мтДНК, які спостерігаються у сучасних ісландців, можна простежити до сусідніх популяцій на Британських островах і в Скандинавії, одна може мати більш віддалене походження. Ця лінія належить до гаплогрупи C1, однієї з небагатьох, які брали участь у заселенні Америки близько 14000 років тому. Всупереч початковому припущенню, що ця лінія була недавньою, попередній генеалогічний аналіз показав, що лінія C1 була присутня в пулі мтДНК Ісландії щонайменше 300 років тому. Це викликало інтригуючу можливість того, що ісландська лінія C1 може бути простежена до подорожей вікінгів до Америки, які почалися в 10 столітті. Намагаючись пролити додаткове світло на дату входження лінії C1 в пул мтДНК Ісландії та її географічне походження, було використано генеалогічну базу даних deCODE Genetics для ідентифікації додаткових матрилінійних предків, які несуть рід C1, а потім секвенували повний геном мтДНК 11 сучасних носіїв C1 з чотирьох різних матриліній. Результати дослідження вказують на останню можливу дату прибуття в Ісландію до 1700 року і ймовірну дату прибуття на століття раніше. Найдивніше, що ми демонструємо, що ісландська лінія C1 не належить до жодної з чотирьох відомих індіанських (C1b, C1c і C1d) або азійських (C1a) субкладів гаплогрупи C1. Швидше, наразі це єдиний відомий представник нового субкладу, C1e. Хоча корінні американці здаються найбільш вірогідними для C1e,

не можна виключати і азіатське чи європейське походження [21].

Суть дослідження знаходиться у заплутаній сірій зоні між твердою точною наукою та більш туманними та інтуїтивними істинами історії. Одна з найважчих – це величезна база з материнських генетичних ліній, мтДНК. Оскільки цей генетичний матеріал багатий, він був одним із перших, який був проаналізований з використанням моделей молекулярних годинників. Молекулярний годинник можливий з мтДНК, оскільки він гаплоїдний; він передається тільки від осіб жіночої статі і тому не піддається рекомбінації, яка б зруйнувати асоціації відмінних генетичних маркерів. Замість того, щоб бути сітчастою, генеалогія мтДНК є чистим і елегантним перевернутим деревом, що веде до спільного предка. Ви знаходите лінію від матері до прапрабабусі і далі [21].

Але синтезувати цю ясність із людською історією важче, оскільки ми залежимо від упередженості тексту, а ще більше тенденційних підказок усної історії та археології. Через лютеранську християнську спадщину Ісландії материнський рід тут можна було простежити до 1700 року. Це не означає, що перша жінка з роду, про яку ми знаємо, народилася, як Афінa, від голови свого батька; скоріше, записи не зберігалися достатньо добре, щоб продовжувати безперервно назад у середньовічну епоху. Ми знаємо, що перший постійний норвежський поселенець в Ісландію прибув у 874 році, і що дуже небагато іммігрантів зі Скандинавії додали різноманітність у генофонд після ~1000 року. Ісландія – невеликий і бідний острів, тому швидко досяг свого мальтузійського максимуму. Як інакше пояснити, що ісландці здійснили вторинну міграцію до Гренландії?

Найочевиднішим поясненням існування субкладу лінії C1 є те, що він прибув нещодавно. Не знаючи нічого іншого, це те, що можна було б припустити. Але, як зазначалося вище, особи, які несуть його, були простежені до спільного предка на початку 18 століття; це корінні ісландці, принаймні, якщо рідний означає щось суттєве. Другий момент, який відкидає недавнє впровадження цієї лінії в генофонд: ісландці є їх власною особливою гілкою C1, C1e. Філогенетичне дерево C1 ілюструє взаємозв'язок гілок одна з одною [21].

Як було помічено, це переважно індіанська клада, а деякі – азіати. Але, дослідивши публічні дані, також знайшли двох європейців, які мали можливий C1e. Тобто, використовуючи критерії однієї мутаційної відмінності від C1e, коли послідовності були доступні лише для гіперваріабельного сегмента 1 (HVS1) або 2 (HVS2), і двох мутаційних відмінностей, коли були доступні обидві послідовності HVS1 і HVS2. Результатом став короткий список з 276 послідовностей, які науковці пропонують спочатку перевірити на наявність мутацій кодуєчої області C1e. Дослідники зазначають, що для послідовностей, для яких доступна географічна інформація, усі, крім двох, були відібрані від осіб з індіанським походженням, тобто з Канарських островів та Німеччини [21].

Німецька послідовність являє собою ідеальну відповідність ісландському C1e для короткого фрагмента HVS1, що охоплює сегменти 16024–16365. Це викликає інтригуючу, але, можливо, малоймовірну гіпотезу про те, що C1e є специфічним для Європи субкладом C1, що слідує за прецедентом європейських та індіанських субкладів гаплогрупи X2 мтДНК. Однак, враховуючи щільну вибірку варіації мтДНК у європейських популяціях, стає зрозуміло, що C1e є надзвичайно рідкісним фактом, який суперечить гіпотезі древності в Європі [21].

Вони вважають, що житель Канарських островів, ймовірно, є результатом змішування під час іспанської колоніальної ери з кимось, хто повернувся з колоній Нового Світу. Німець – той, на якому варто зосередитися. Імовірною альтернативною моделлю є те, що C1e є дуже низькочастотною європейською лінією, яка зросла в Ісландії просто через генетичний дрейф через невелику популяцію цього острова. Варто пам'ятати, що хоча C1e зустрічається рідко в Ісландії, його частота набагато вища, ніж у Північній Європі загалом. Хоча в даному випадку слід бути обережними, оскільки типізація була попередньою у випадку Німеччини, автори відзначають, що «це тому, що немає інших відомих послідовностей мтДНК людини, які належать до C1e з 6747 повних послідовностей, доступних у базі даних». Також автори дослідження зауважують, що є варіації між ісландськими лініями C1e, мутації, які їх диференціюють. Це ще більше схиляє ігрове поле до раннього входу роду в

Ісландію, ймовірно, до Колумба, тому що пізній приїзд не встиг би створити мутаційні варіації в регіоні Ісландії, де зустрічається C1e [21].

Оскільки цей підклад відсутній серед корінних американців, можна задатися питанням щодо спорідненості з греландцями чи інуїтами. Більша гаплогрупа C1 в цілому не проявляється в цих популяціях. Якщо ця жінка була не європейкою, то по материнству вона не мала спорідненості з народами, які замінили норвежців у Гренландії. Хоча також варто бути обережними з припущенням, що нинішня генетична варіація в американській Арктиці є репрезентативною досучасній варіації [21].

Якщо відкинути греландські та давньоєвропейські гіпотези, ми отримаємо жінку, яка увійшла до ісландського суспільства з вимерлої лінії корінних американців, ймовірно, з північного сходу (або, можливо, її мати греландська норвежка була з цієї лінії), те, що норвежці назвали Маркландом. Заманливо вказати на норвезьке поселення в L'Anse aux Meadows у Ньюфаундленді. Можливо, європейці поневолили тубільну жінку і забрали її на свою батьківщину, коли втекли.

Саме точність типування мтДНК пролила світло на жінку, яка несла C1e. З погляду загального змісту геному, вона є одним із десятків тисяч предків будь-якого даного нащадка, і вона може бути одним з менш поширених у генеалогічному дереві через її ймовірний нижчий статус. Хоча зворотним боком природи мтДНК та інбредним аспектом ісландського родоводу є те, що, ймовірно, всі корінні ісландці можуть провести безліч ліній походження до цієї жінки [1].

Отже, незважаючи на докази, наразі майже неможливо довести прямий, тисячолітній генетичний зв'язок між корінними американцями та ісландцями.

По-перше, жодна жива група індіанців не має точної генетичної варіації, яка є в ісландських сім'ях.

Але з багатьох відомих розрізнених версій, які пов'язані з ісландським варіантом, 95 відсотків зустрічаються у корінних американців. Проте деякі східні азіати, чий предки, як вважають, були першими американцями, мають подібну

генетичну модель [5].

Інуїти, яких часто називають ескімосами, не мають версії цього варіанту, що є важливою деталлю, враховуючи, що в Гренландії є корінне населення інуїтів [5].

Хельгасон припускає, що точна ісландська варіація могла походити від індіанців, які вимерли після приходу європейців [1].

Можливо, додав він, що варіація ДНК насправді прийшла з материкової Європи, яка мала нечасті контакти з Ісландією протягом століть, що передували 1700 році. Але це залежатиме від європейця, минулого чи сьогодення, який несе варіацію, якої досі ніколи не було знайдено.

Справу ускладнює те, що історичні записи не містять жодних доказів того, що ісландські вікінги могли забрати індіанську жінку додому на свій європейський острів, кажуть вчені.

«Для мене це не має сенсу», — сказав археолог та історик Ганс Гуллов з Центру досліджень Гренландії в Копенгагені [5].

По-перше, на думку експертів, ніщо в розкопках чи ісландських сагах, які, як вважається, насправді мають коріння, але не є цілком достовірними, допускають особистий союз, про який йдеться в дослідженні, опублікованому в *American Journal of Physical Anthropology*.

«Сага про Еріка Рудого» розповідає про чотирьох хлопчиків-скраелінгів (скандинавський термін для американських індіанців), які були захоплені ісландською експедицією і доставлені до Гренландії, — сказала Біргітта Воллес, почесний археолог з Parks Canada, яка багато писала про скандинавів [33].

Але ісландці проводили мало часу в Північній Америці, і їхні стосунки з людьми, яких вони знайшли, що жили там, здається, були переважно ворожими, сказала вона.

В розповідях «не дуже втішно говорять про зовнішність (корінних американців)», — сказав Воллес. Одна сага, додала вона, розповідає про дослідників, «які знайшли кількох сплячих тубільців — і вони їх просто вбили» [1].

«Те, що ми маємо є великою таємницею», – зізнався співавтор дослідження Хельгасон. За його словами, проблема не буде вирішена доти, поки не буде виявлено походження зразка ДНК, можливо, шляхом вивчення древньої ДНК – наприклад, якщо буде знайдено стародавню індіанську кістку з ДНК, що точно відповідає ісландському варіанту [1].

Але принаймні один скептик припускає, що це таємниця, яку варто розслідувати. «У мене немає історичних джерел, які б розповідали, що вікінги забрали корінних американців додому, – сказав історик Гуллов. Але часто, коли відкриваються нові дані, додав він, «нам доводиться писати історію заново» [5].

Таким чином, команда європейських дослідників зазначає, що відкриття того, що, здається, є штамом ДНК перших націй серед невеликої групи ісландців, яке вчені пов'язують з подорожами вікінгів до Канади близько 1000 років тому, може свідчити про виживання, принаймні генетично, Беотука, жертви найтрагічнішого культурного вимирання в історії Канади.

Відкриття ДНК також може допомогти розгадати одну з найбільш тривалих таємниць країни: ідентичність так званих «скрелінгів» із середньовічних саг про вікінгів – тубільців, чиї атаки змусили Лейфа Еріксона та його інших норвежських колоністів покинути своє визначне поселення Нового Світу тисячоліття тому в сучасному Л'Анс-о-Медоуз на півночі Ньюфаундленду.

РОЗДІЛ 3

ВІДКРИТТЯ ВІКІНГАМИ АМЕРИКИ

3.1. Вікінги – першовідкривачі Америки

У старих англосаксонських хроніках VII-IX століть є чимало повідомлень про набіги невідомих морських розбійників на узбережжі Англії. Розгрому і спустошенню зазнавали багато прибережних районів Шотландії, Ірландії, Уельсу, Франції та Німеччини. Деякі тогочасні мудреці пояснювали причину нещастя божою карою за минулі гріхи і посилалися на віщування біблійного пророка Єремії: «Від півночі відкриється лихо на всіх мешканців цієї землі».

Грабіжники, варвари, язичники – так називали вікінгів жителі Британських островів у середні віки. Протягом сотень років вони вбивали, грабували та руйнували. «О, Господи, спаси нас від люті північних людей!» - таку молитву часто посилали до небес європейці, які зазнали набігів цих безстрашних, сильних і жорстоких людей [8, с. 52].

Справді, пірати, які нападали на мирні європейські міста та селища, були вихідцями з півночі – зі Скандинавії. У Франції їх називали норманнами (північними людьми); в Англії – данцями, незалежно від того, з Данії чи Норвегії вони припливали; в Ірландії – фіннгалл ("світлі чужинці" – норвежці) і дубгалл ("темні чужинці" – датчани); у Німеччині – аскеманами; у Візантії – варангами, а на Русі – варягами. Від їхніх стрімких набігів довгий час не було жодного захисту [15, с. 14].

На великих кораблях і з хорошою зброєю нормани пливли від похмурих скель своєї рідної Скандинавії до багатих країн: на південь – до Сицилії, на південний захід – до Англії та Ірландії, на схід – по всій Волзі до Каспію.

Побачивши кораблі під смугастими або червоними вітрилами з головами драконів на форштевнях, що високо здіймалися, жителі приморських районів кидали будинки і поля і поспішали сховатися в лісах разом зі своїм домашнім

крамом і худобою. Ті, що забарилися, гинули під ударами бойових сокир норманів або ставали їх бранцями. Разом із награбованим майном їх вантажили на кораблі та відвозили на північ.

Все, що скандинави не могли захопити із собою, знищувалося: худобу вбивали, будинки спалювали. Спроби чинити їм опір спочатку були безуспішними. Добре озброєні, безстрашні північні воїни, охоплені жагою здобичі і очолювані прославленими вождями, легко розсіювали неорганізовані натовпи селян, які відвикли від військової справи і навчених швидше поводитися з плугом і граблями, ніж з мечем і списом. Постійно ворогуючих між собою феодалів Західної Європи неможливо було об'єднати для того, щоб дати відсіч норманам [38, с. 35].

Такі напади лютих жителів півночі – язичників, тривали майже три століття – з кінця VIII до другої половини XI століття.

У самій Скандинавії воїнів, які здійснювали походи до інших країн, називали вікінгами. Щоправда, багато вчених вважають, що цей термін вигадали не самі скандинави, а жертви їх нападів. І справді, жителі країн, які пережили на собі всі жахіття набігів вікінгів, бачили їх зазвичай у залізних кольчугах і шоломах, з мечами або бойовими сокирами в руках, які грабують і вбивають, жорстокими і жадібними людьми. Саме такими описані вони у західноєвропейських середньовічних хроніках. Такими й увійшли вони до історії [36, с. 36].

Проте варто зазначити, що подібний образ вікінгів, що зберігся до нашого часу, значною мірою не відповідає дійсності. Завдяки успіхам науки сучасні дослідники змогли побачити тих, хто орав землю, косив сіно, ловив рибу, пас худобу, займався ремеслом – словом, народ Скандинавії, який створював своєю працею економічну основу, на якій будувалася вся культура епохи вікінгів. Прекрасні ремісники, вікінги вміли виготовляти дивовижні вироби з металу, зокрема срібні, золоті та бронзові прикраси.

Виставка «Вікінги: північноатлантична сага», яку було представлено у Вашингтоні, в Національному музеї природної історії, присвячена іншому

погляду на стародавній північний народ. Норвежці справді нападали на менш войовничі народи, але в той же час торгували з ними, економічні зв'язки простяглися від Іраку до канадської Арктики. Їхній політичний устрій можна назвати цілком демократичним, адже суспільство норманів управлялося парламентом, тоді як Британія ще роздиралася феодалними усобицями.

Відмінні мореплавці, вони безстрашно відправлялись у подорожі, перетинаючи моря та океани, відкриваючи далекі країни. Варто зазначити, що пристрасть до морських експедицій привела їх до Америки за п'ятсот років до Колумба.

Варто зазначити, що слово «вікінг» походить від давньонорвезького «вік» (затока), що означає людей, які регулярно брали участь у локальних морських піратських походах. Вони не носили шоломів з рогами, створеними фантазією художників у ХІХ столітті, проте справді під час набігів вживали своєрідні енергетичні засоби.

Високі, блакитноокі, світловолосі нормани, або варяги, як їх називали на Русі, спочатку жили за рахунок сільського господарства та тваринництва. Наприкінці Х століття язичники почали переходити в християнство, до того часу поклоняючись пантеону богів, імена яких - Один, Тор і Фрей – збереглися в англійській мові в назвах днів тижня [46, с. 29].

Довгими зимами нормани складали епічні поеми, саги, грали в трік-трак і шахи. Жінки займалися домашнім господарством, чоловіки плавили залізну руду і кували інструменти та домашнє начиння. Стеатит служив матеріалом для виготовлення чудового посуду, на кам'яних пластинах норвежці вирізали рунічні написи.

Але набагато важливіше те, що вікінги навчилися будувати кораблі, які не знали собі рівних у ту епоху.

"Корабель – житло скандинава". Цей вислів франкського поета дуже точно передає ставлення вікінгів до своїх кораблів. Надзвичайне багатство морської термінології скандинавів, незліченні зображення кораблів, що дійшли до наших днів, і, нарешті, поховання в човнах - все говорить про те, яке велике місце в

житті і свідомості вікінга займали корабель і мореплавство загалом [51].

З кінця VIII по XII століття Скандинавія, безперечно, була провідною морською державою Європи. В епоху, коли англійці, французи та жителі південноєвропейських країн майже не наважувалися у своїх плаваннях значно віддалятися від землі, жителі Норвегії, Данії та Швеції сміливо прямували у відкритий океан.

Морські традиції скандинавів сягають корінням у глибоку давнину. На наскельних малюнках епохи неоліту, бронзи та раннього залізного віку, знайдених у Норвегії та Швеції, човни, тури та кораблі – один із найчастіших сюжетів.

Варто зазначити, що зразки перших скандинавських кораблів були виявлені в Нідамі (Південна Данія) та Квальзунді (Норвегія). Їхній вік становить близько 1600 років. Нідамська тура мала округлий дубовий корпус зі слабко вираженим кілем. Але щогли в неї ще було.

Появі класичної форми корабля вікінгів передувало декілька важливих технічних винаходів. Це насамперед залізна уключина для весла, що дозволила змінити характер веслування і цим збільшити швидкість судна. Потім був винайдений кіль (він вже був на човні з Квальзунда). Кораблі стали більш стійкими та міцними, що дало можливість встановити щоглу з вітрилом. Перші вітрильні судна з'явилися у жителів Скандинавії ще VI–VII століттях. І нарешті, останній важливий винахід скандинавських кораблебудівників – міцно закріплене біля корми кермо, рукоять якого знаходилася всередині судна, де сидів рульовий [51].

Кінцевим результатом всіх цих змін і покращень стала побудова перших кораблів, типових для епохи вікінгів. На таких кораблях суворі варязькі воїни здійснювали свої походи далеко за межі Скандинавії. На щастя, ми можемо судити про ці кораблі не лише за нечисленними вцілілими історичними документами або за малюнками старовинних мініатюр. У стародавніх скандинавів був дивний, на перший погляд, звичай ховати своїх вождів та знатних воїнів у курганах разом із усіма їхніми багатствами та кораблем.

У наші дні вчені отримали цілу колекцію кораблів, що добре збереглися в глинистому ґрунті. Найбільш відомі три: два з Норвегії та один із Данії. Найпопулярніший із них – корабель із Хокстаду (південь Норвегії) (додаток Д, рис. Д 1), знайдений у 1880 році. Він належить до IX століття. «Гострий форштевень, що рветься вгору, легкий елегантний корпус; довжина корабля 23,33 м, максимальна ширина 5,25 м, матеріал – дуб. Висота від нижньої грані кіля до борту в середній частині судна 1,95 м. Опад – 85 см. Корабель міг проходити і по мілководді. Він був оснащений веслами (16 пар) і прямим вітрилом» [51].

Кнорр, який зазнав аварії, був знайдений в Роскільді (Данія). Він сягає 16,2 м завдовжки і 4,15 м завширшки. Радіовуглецевий аналіз деревини корпусу корабля дозволив визначити час його будівництва приблизно 1000 рік. За цією знахідкою можна судити про найскладнішу техніку кораблебудування вікінгів. Кіль та шпангоути виготовлені з дубу, дошки обшивки — із сосни. Усі дерев'яні частини скріплені залізними скобами та заклепками. На носі судна немає різьбленої фігури морського чудовиська-дракона, як на військових кораблях, але є таке ж зручне і міцне кермо праворуч від корми. Судно могло перевозити кілька голів великої худоби, якийсь вантаж і понад 30 осіб команди та пасажирів [51].

Легкі, швидкі та маневрені, кораблі вікінгів могли плавати на веслах та під вітрилом і були пристосовані для плавання на мілководді та у відкритому морі. За великою кількістю старовинних технічних термінів, що використовуються і в сучасній мові, очевидно, що вікінги мали різні за конструкцією і призначенням судна. Але явна різниця між суднами торговими та військовими з'явилася лише в X столітті, завдяки збільшенню значення торгівлі в скандинавській економіці та Установі військової організації *ledungen*, яка вимагала спорудження спеціалізованих суден.

Для торгівлі призначалися кораблі *knorr* та *kaupskip*. У багатьох відношеннях *knorr* був найвидатнішим з усіх суден вікінгів і навіть знаменитішим, ніж їхні довгі бойові кораблі. Саме на таких зручних та надійних вітрильниках вікінги плавали до берегів Ісландії, Гренландії та Північної

Америки [51].

Для військових походів призначались snekkja (що означає «тонкий і видатний»), skeid (можливо, що «розсікає воду») та drekar або «дракон» – назва, яка, безсумнівно, походить від звичаю вирізати голову дракона на носі бойових кораблів [51].

Судна широкого призначення, що підходять як для торгівлі, так і для піратства, – таке було знайдено в Хокстаді, – зазвичай називалися skuta або karfi.

Найбільш чітка різниця між торговими і військовими кораблями полягає у тому, що перші були короткими, широкими, з високими надводними бортами; їхня швидкість залежала передусім від потужності вітрил.

Військові кораблі були довшими; мали меншу водотоннажність, що збільшувало їхню швидкість і дозволяло плавати вгору річками під час піратських експедицій, і мали набагато більше весел. Бойові судна як категорію називали langskip – довгий корабель. Їх і знають слов'яни, як човни.

Langskip неабияк відрізнялися за розмірами. Їх класифікували за кількістю лавок (банок) для веслярів (sessa) чи проміжків між поперечними балками («місць», rum чи spantrum). Згідно з Гулафінглоу, у X столітті найменшим з повноцінних військових суден вважалося threttansessa, тобто корабель з 13 лавами (банками), на кожній з яких сиділо два веслярі, і, відповідно, з 26 веслами. Усі плавзасоби, меншої величини вже вважалися непридатними для воєнних цілей.

Наприкінці X століття почали з'являтися гігантські військові судна, що мали понад 30 лавок (банок). Першим і найзнаменитішим став «Довгий Змій» короля Олафа Трігвассона із 34 лавами. Він був збудований узимку 998 року. Але «Змій» не був найбільшим бойовим кораблем вікінгів в історії.

Популярність здобуло і декілька 35-банкових кораблів, побудованих у XI-XIII століттях, наприклад, «Великий Дракон» короля Харальда Хардрада, споруджений у 1061-1062 роках у Нідаросі. У «Сазі короля Харальда» пишеться, що «Дракон» був значно ширшим, ніж звичайний військовий корабель, і кожна його деталь була ретельно оброблена. На позолоченому носі красувалася голова

дракона, а на кормі — хвіст дракона. І бойові, і торгові судна мали по парі невеликих піднятих палуб на носі та на кормі. Між цими палубами шикувалися ще одна, головна, обшита нещільно прикріпленими дошками; їх піднімали, щоб укладати на судно вантаж [18].

Під час стоянки на якорі чи гавані головну палубу накривали великим тентом, щоб захистити команду від негоди. У сазі «Сварфдела» описуються 12 кораблів, які стоять на якорі: «Всі були вкриті чорними тентами. З-під тентів пробивалося світло, там сиділи люди та пили».

Уздовж планшира члени команди зазвичай вішали свої щити. Деякі сучасні фахівці стверджують, що це робилося лише в особливих випадках, а під час веслування було неможливо; але ця думка ґрунтується лише на прикладі Хокстадського корабля, де щити були прив'язані ремнями до дерев'яної рейки так, що справді закривали весла.

На Усебергському судні вони були розташовані із зовнішнього боку планшира таким чином, що зовсім не заважали веслуванню. За свідченнями саг, щити іноді кріпилися на судах, що беруть участь у битві. Наприклад, у «Битві на фіорді Гафрс» описується, що планширі «блищали начищеними щитами»; в «Битві на річці Нісса» говориться: «Воїни зробили укріплення зі щитів, навішених уздовж планшира». На готландських наскельних малюнках також зображені щити, що прикрашають та захищають борт корабля [51].

На «Довгому Змії» Олафа Трігвассона в одній з битв 1000 року нібито ставили до восьми осіб на «півмісце» (тобто на кожне весло). Понаднормово, було ще 30 бійців. У сумі виходить 574 члени екіпажу. Більш ймовірно, що вісім чоловік припадало на кожне «місце» (пару весел), і команда складалася з 302 моряків [51].

Для походів у відкрите море використовувалися великі квадратні вітрила. Вони з'явилися на скандинавських кораблях пізніше VIII століття і, безсумнівно, стали одним з технологічних нововведень, сприяли розквіту цивілізації вікінгів.

У 1893 році в Санде-фіорді (Норвегія) був побудований двійник корабля з Хокстаду, який отримав назву «Вікінг». Тринадцять норвезьких моряків під

командуванням капітана Андерсена за 40 днів перетнули на ньому Атлантичний океан. Під час подорожі корабель продемонстрував чудові морехідні якості. Він розвивав швидкість до 11 вузлів під вітрилом і всього за 28 днів дійшов від Бергена до Ньюфаундленду.

«Ми йшли чудово, – згадує М. Андерсен. — Північне сяйво освітлювало океан чарівним блідим світлом; крізь нічний сутінок чайкою ковзав по гребенях хвиль «Вікінг». З захопленням дивилися ми, як витончено йде корабель, і з гордістю відзначали його хід, який часом досягав одинадцяти вузлів».

Але це була копія бойового корабля, від якого й пішов згодом грізний драккар – «довгий корабель» із вузьким корпусом, прикрашений різьбленою головою дракона. А далекі плавання до Північної Атлантики вікінги робили на торгових кораблях – кноррах. Вони не розвивали швидкості військових кораблів, але були місткішими, міцнішими, мали більш округлий корпус, одне велике квадратне вітрило з грубої вовняної тканини та весла.

Необхідно також зазначити, що в своїх плаваннях вікінги орієнтувалися головним чином на сонце і зірки. Довготу визначати вони, швидше за все, не вміли, але приблизно встановити широту не складало особливих труднощів. Для цього вони користувалися спеціальним дерев'яним приладом. Один такий прилад було знайдено у 1948 році під час розкопок поселення вікінгів у Гренландії. Це дерев'яний диск із 32 поділами, що обертався на ручці. В ісландських сагах згадуються й інші способи орієнтування (але ними користувалися лише на суші) – за допомогою так званого сонячного каміння. Навчившись визначати широту, вікінги досконало опанували мистецтво «широтного плавання». Послідовно відкриваючи Фарерські острови, Ісландію та південний край Гренландії (мис Фарвель), скандинавські мореплавці щоразу визначали широту новознайдених земель.

У скандинавських сагах йдеться і про тривалість плавань. Одиницею виміру служив дьогр - повна доба безперервного шляху. Плавання на давньоскандинавських суднах-копіях показали, що, наприклад, шлях із Норвегії (Стад) до південно-східного узбережжя Ісландії (Хорн) займав сім дьогрів. Від

заходу Ісландії до півдня Гренландії потрібно було пливати протягом чотирьох дьогрів. Недовго, як кажуть саги, тривало і плавання від Гренландії до Вінланду (північно-східне узбережжя Північної Америки).

Але, незважаючи на морехідне мистецтво скандинавів та стійкість їхніх кораблів, нерідко подорож закінчувалася трагічно. Штормові вітри, течії, льоди, що кочують, приховані в тумані айсберги, лютий холод та багато іншого. На камені, спорудженому в XI столітті в Західній Норвегії на згадку про загиблих моряків, зберігся рунічний напис, що оповідає про команду корабля, затертого льодами поблизу Гренландії; люди покинули судно і по льоду, що рухається, пішли до берега острова, страждаючи від морозу і голоду.

Саме завдяки своїм кораблям норвежці стали здійснювати далекі подорожі у пошуках потрібних товарів: шовку, скла, сталі, придатної для виготовлення мечів, срібної руди та монет. В обмін пропонували хутро, моржову кістку та шкури, бурштин та точильні камені.

Однак як вже зазначалось вище, наприкінці VIII століття вікінги зрозуміли, що замість обміну можна просто відібрати необхідне. Монастирі, з якими вони торгували в Британії, Ірландії та континентальній Європі, розташовувалися на пустельних узбережжях і слабо охоронялися. Перший набіг на відокремлений британський монастир нормани здійснили 793 року, розпочавши тим самим епоху розбою. З того часу вікінги постійно грабували кораблі та міста, іноді їм вдавалося покласти регулярну данину на мешканців захоплених територій. На деяких землях нормани будували свої поселення. Саме вікінги заснували місто Дублін і герцогство Нормандія, а на Русі стали основоположниками династії Рюриковичів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що історикам досі не зовсім зрозуміло, що змусило норманів, не задовольнившись локальними морськими пограбуваннями, кинутися в штормові води Атлантики. Можливо, вони хотіли знайти багатшу здобиш? Проте, швидше за все зіграла роль і психологія вікінгів – лише завоювання та походи вважали вони справою, гідною чоловіків.

3.2. Морські походи вікінгів на Захід

Близько 1000 року нашої ери в історії людства сталася дивовижна подія. Скандинави епохи вікінгів відкрили Північноамериканський континент, назвавши це місце Країною вина – Вінландом. Це зробив Лейф Щасливий, син Еріка Рудого – першовідкривача Гренландії. Однак і після Лейфа нормани ще не одне століття відвідували ці місця. Вчені підтверджують факт відкриття цих місць скандинавами, а США, нарівні з Днем Колумба, святкується 9 жовтня - День Лейфа. Однак про це відкриття хочеться дізнатися набагато більше, ніж те, що Лейф Еріксон прибув і відкрив Америку. Тут більше загадок, і хочеться поставити чимало запитань. Наприклад, де все ж таки був розташований Вінланд з ісландських саг, і якщо в північній Канаді, то звідки там бути винограду та виноробству? Чи взагалі скандинави виявили ці землі за 500 років до Христофора Колумба? А може, сам Колумб спирався на дані вікінгів і завдяки цьому відкрив Новий Світ? На ці та інші питання вже не один десяток років шукають відповідь науковці.

У світовій історії епоха вікінгів відобразилася не лише як епоха кривавих грабіжницьких походів до Франції, Англії та інших південних країн, а й як значне розширення скандинавського та всього європейського середньовічного світу. Нормани були неперевершеними мореплавцями свого часу, які змогли заснувати держави в Південній Італії, дійти Близького Сходу, заснувати колонії в Атлантиці та Північній Америці. І перш ніж говорити про прибуття норманів на північноамериканський континент, слід звернути увагу на те, як скандинави дісталися Ісландії та Гренландії. Скандинавські країни, як правило, мали свої маршрути.

Шведи зазвичай пливли на Схід, до Прибалтики та землі Русі. Датчани вирушали в основному до Англії, Франції і далі на південь. А один морський маршрут через географічне розташування Норвегії був майже виключно норвезьким – шлях на захід через північну частину Атлантики. Спочатку вони ходили на Шетландські та Гебридські острови, на Мен, потім на Фарерські

острови, а в середині IX століття досягли Ісландії. Найнебезпечніший і найдовший перехід був у Гренландію. Першим проклав туди шлях Ерік Рудий. Потім Лейф Ейріксон здолав останній короткий відрізок і ступив узбережжя Північної Америки [22].

Шлях до Ісландії був непростим і вимагав подолання тисячі морських миль у відкритому океані, що було важко на рівні мореплавання раннього середньовіччя. Тому відкриття цього острова відбулося після того, як нормани дісталися Шетландських і Гебридських островів, потім до Фарерських островів і до середини IX століття виявили Ісландію [22].

Близько 860 року з Данії відплив вікінг Гардар Швед, який тримав курс до Гебридських островів, проте його судно винесло у відкритий океан, і незабаром він побачив скелясту землю. Гардар обігнув сушу і встановив, що вона є островом. Незабаром Гардар вирушив до Норвегії розповідати про відкриті землі. Другим в Ісландії побував Надод Вікінг, який дав цій землі назву Снеланд (Снігова Земля). Він також доплив до Ісландії, збившись з курсу, який тримав на Фарерські острови. І третім відомим мандрівником, який зробив спроби колонізувати Ісландію, був Флокі Віргердарсон. Спроби створити колонію були невдалими, тому Флокі погано відгукувався про острів, назвавши його Ісландією («Крижаною країною»), що закріпилося у століттях. До X століття чисельність норманів в Ісландії становила близько 20 тисяч чоловік, а до XI - близько 60 тисяч, хоча на той час кількість колоністів, що прибували, значно скоротилася [23].

Варто також навести особливості відкриття Гренландії та її першовідкривача Еріка Рудого, батька Лейва Щасливого, який першим досягнув Північної Америки. Гренландія була західним краєм, куди дісталися скандинави і заснували досить населені колонії. Також Гренландія стала відправною точкою в Північну Америку і з цього острова туди попрямує далеко не одна експедиція [24, с. 31].

Ерік Торвальдсон, відомий більше як Ерік Рудий вирушив у свою експедицію близько 986-987 років з Ісландії. Сам він був уродженцем Норвегії,

проте ще в дитинстві опинився в Ісландії через те, що його батька вигнали з Норвегії за кровну помсту. Однак на той час і в Ісландії найпридатніші землі були роздані, що породжувало різні суперечки та чвари. У результаті справа обернулася двома вбивствами, за які Еріка вигнали з Ісландії і він вирушив на Захід. Однак йшов він туди не один, а у складі експедиції з 25 суден із чоловіками та жінками, худобою та різними припасами. Шлях був важкий, проходив через арктичні льоди, оскільки Гренландія значною мірою вкрита льодовиками, а навколо острова айсберги дрейфують, тому до гренландських берегів дісталися лише 14 суден, інші або повернули назад, або зазнали аварії. У результаті було створено дві колонії: Аустербюгден на Півдні, Вестербюгден на Півночі. В Аустербюгдені Ерік заслужено зайняв одну з найродючіших ділянок, де побудував свою садибу Братталід. Ерік Рудий був людиною непересічною, сильною, хоч і зарозумілою, і запальною, він користувався повагою в Гренландії і виростив кількох дітей - Лейва, Торстейна, Торвальда і дочку Фрейдіс. Усі вони, крім Торстейна, побували у Північній Америці [29].

Першим побуває у Вінланді Лейф Ерікссон, який по дорозі назад з Америки зуміє врятувати людей потерпілих аварію корабля, за що отримає прізвисько Щасливий. У «Сазі про гренландців» про Лейва сказано небагато, але нам відомо, що він був «рослий і сильний, любо подивитися, до того ж розумний і помірний у всьому, всі його поважали» [47, с. 226].

Гренландська колонія була дуже далеко від континентальної Європи і відчувала труднощі з ресурсами. В основному тут займалися полюванням, морським звіробійним промислом, збирали плавець для будівництва будинків. Північноамериканські береги відокремлювала Девісова протока, яка в найширшому місці була близько 200 морських миль. Тому відкриття Нового світу норманнами було неминучим.

Щодо письмових джерел, то тут, у першу чергу, на допомогу приходять саги – оповіді, середньовічні твори скандинавської літератури. Однак є і більш давні згадки про це, наприклад, у німця Адама Бременського (близько 1070) містяться перші згадки про норманів у Вінланді [4, с. 38]. Перша ісландська

розповідь про ці події була написана Арі Фроді, яка була написана після 1067 року. В ній містяться наступні рядки: "На сході і на заході країни вони знаходили стоянки, залишки човнів і кам'яні знаряддя, з чого випливає, що там побували люди, які мешкають у Вінланді і яких grenландські нормани називають скрелінгами".

Тут уперше згадуються скрелінги, корінні жителі Америки – індіанці чи ескімоси. Крім безлічі непрямих згадок про відкриття Вінланда в інших сагах, виділимо дві найважливіші – це «Сага про grenландців» і «Сага про Еріка Рудого», які майже повністю присвячені відкриттям норманів.

Необхідно зазначити, що першим норманом, який побачив Північну Америку, був Б'ярні Хер'юльфссон, який тричі підходив до її берегів, проте не висаджувався там. У Гренландії, коли він розповів про те, що бачив, йому почали дорікати за те, що він не висадився на тих берегах. На його захист можна сказати, що Хер'юльфссон не ставив собі за мету відкрити нові землі, оскільки був торговцем. Коли він залишив торгівлю, його судно купив Лейф Ерікссон і почав готувати експедицію в землі, відкриті Б'ярні. Разом із ним у далекі землі вирушили тридцять п'ять чоловік. Він умовляв і свого батька очолити експедицію, проте той не погодився [6].

Спочатку експедиція Лейфа дійшла до кам'янистого берега, вкритого льодом, до землі, яку виявив Б'ярні. Цю землю Лейф назвав Хеллуланд (країна пласких скель) і висадився там. Потім експедиція рушила далі і висадила на лісистому поділі з піщаними пляжами, яку назвали Маркланд (лісова країна). Третя висадка відбулася в місці, де ріс дикий виноград і річки кишали лососем, цю землю Лейф назвав Вінланд. Тут учасники експедиції збудували для себе кілька будинків та успішно перезимували. Це місце отримало назву Лейфсбудір.

Завантаживши своє судно лісом, експедиція рушила назад до Гренландії, і по дорозі Лейф врятував зі скель біля grenландського берега п'ятнадцять людей, які зазнали аварії корабля за що і отримав прізвисько Везучий або Щасливий. Так європейцями вперше було виявлено Північноамериканську землю [6].

Після Лейфа плавання у Вінланд продовжилися. Другий похід у ці землі

здійснив його брат Торвальд і благополучно досяг поселення Лейфа. На зворотному шляху, під час висадки в одному з фіордів, нормани побачили три каяки, які прийняли за купи. Під ними ховалися по троє людей. Так відбулася перша зустріч європейців з людьми з нового Світу або як вони їх називали – скрелінгами (можливо перекладається як «крикуни» через незрозумілу мову, або від слова skra-шкура за те, що носили хутряний одяг). Зустріч пройшла неблагополучно, але задля справедливості варто сказати, що скандинави першими перебили майже всіх скрелінгів, і незабаром одному вцілілому вдалося підняти тривогу. До берега припливло безліч каяків, вікінги сховалися за щитами, але самого Торвальда смертельно поранили стрілою [22].

Наступна спроба була за grenландцем Торфінном Карлсефні, який хотів заснувати в Лейфсбудірі велике поселення і взяв із собою дружину Гудрід, 60 чоловіків, 5 жінок і багато різної худоби. Після зимівлі відбулася перша зустріч колоністів зі скрелінгами і навіть встановилися торговельні відносини. Скрелінги виявляли великий інтерес до скандинавського заліза та зброї, але Торфін заборонив його продавати тубільцям. Незабаром було збройне зіткнення, яке Торфін зміг відбити, але після зимівлі покинув Вінланд і повернувся до Гренландії. Друга спроба колонізації була за сестрою Лейфа Фрейдіс, яка покликала з собою двох братів - Хельгі та Фіннбогі – і в кінцевому рахунку вбила їх після зимівлі в Америці. Вона заборонила розповідати про свої злочини будь-кому, проте Лейф, будучи ватажком grenландської колонії, дізнався про це. Покарати сестру він не наважився, але застеріг, що її та її нащадків чекає невідома доля. Спроба Фрейдіс закріпитися в Америці була останньою для норманів [22].

Отже, в пошуках нових багатих мисливських угідь і скупчень плавника нормани просунулися як північ, вздовж берегів Гренландії. Вони відкрили та освоїли шляхи на захід, до островів Канадської Арктики та деяких ділянок Північно-Американського материка. Всі великі grenландські фермери мали у своєму розпорядженні великі судна та човни; для заготівлі всіх видів дичини та деревини, вони щороку ходили до американських «нордсетів», робили там

пастки для білих ведмедів, гнізда для гаг, встановлювали силки для білих кречетів і, ймовірно, зводили тимчасові споруди. Можливо, в найбагатших місцях могли виникнути більш менш постійні поселення, де проживали або шукачі наживи, або колоністи, які прибули до Гренландії занадто пізно, щоб отримати хорошу ферму.

В результаті цих мисливських морських експедицій нормани відкрили море Баффіна, все східне узбережжя о. Баффінова Земля, що була буквально переповнена у ті часи білими кречетами, гагами і нарвалами. Вони виявили Гудзонову протоку, пройшли її всю і через протоку Фокс проникли в басейн Фокса. На о. Саутгемптон, і на півострові Мелвілл, знайдені норманські пастки для білих ведмедів. Вони свідчать, що ісландці (нормани) не лише з'являлися там часом, а й влаштовувалися на досить тривалий термін. Завдяки нещодавній знахідці норманського поховання на південно-східному березі озера Ніпігон, можна цілком впевнено говорити, що вони започаткували відкриття центральної частини Північно-Американського материка.

3.3. Відкриття Північної Америки вікінгами

У ході подорожі Лейфа Еріксрна на захід було відкрито регіони Америки, що належать сьогодні Канаді. Перша земля, що з'явилася перед поглядами вікінгів, була майже вся кам'яниста, з горами, що височіли на віддалі. Лейф назвав її Хеллуланд («країна великих каменів»). Сьогодні вчені, як правило, асоціюють її з землею Баффіна. Наступний берег, що відкрився мореплавцям, виглядав більш дружелюбно. Тут були рівнини, вкриті деревами, і пісчані пляжі, що тягнуться вздовж берегової лінії. Це місце назвали Маркланд («гранична земля») — найімовірніше, це півострів Лабрадор. Згодом на Маркланд гренландські вікінги ще раз припливали для видобутку деревини для кораблів. Виходить, що саме Лейф Еріксон у 1000 році (символічна дата) першим побачив материкову частину Північної Америки [6].

Від Маркланда мореплавці рушили далі на південь і тривалий час

трималися цього напрямку, доки не досягли справді родючих земель. Тут був такий достаток, що, як пишеться в сазі, худоба не потребувала підгодовування взимку. На нових територіях були чисті річки та озера, риба (зокрема, лосось) водилася у великому достатку. Крім того, взимку тут не бувало довгих ночей та сильних холодів.

На цій землі вікінги вирішили перезимувати, створивши два невеликі поселення. Новій землі дали назву Вінланд. Лейф Ерікссон провів у Вінланді зиму, а потім повернувся до Гренландії, привізши з собою цінні вантажі, зокрема виноград та деревину.

Таким чином, вікінги (або норвежці) були першими європейцями, які перетнули Атлантичний океан. Однак єдине, на сьогоднішній день, підтверджене норвезьке місце в Америці – L'Anse aux Meadows, Ньюфаундленд. На цьому об'єкті всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури) було проведено широкі польові кампанії, і було отримано багато знань про поселення та його сучасне середовище. Докази також показали, що L'Anse aux Meadows був базовим табором, з якого досліджувалися інші місця, включаючи регіони південніше [23].

Варто зазначити, що скандинавське поселення відноситься до кінця першого тисячоліття нашої ери, однак, точний вік місця так і не був науково встановлений. Більшість попередніх оцінок були засновані на стилістичному аналізі архітектурних залишків і кількох артефактів, а також на інтерпретаціях ісландських саг, усних історій, які були записані лише через століття.

Радіуглецевий аналіз було застосовано на місці, але він не виявився особливо інформативним. Було отримано понад 150 дат, 55 з яких стосуються скандинавської окупації. Тим не менше, калібровані вікові діапазони представлених зразків проходять і за межами всієї епохи вікінгів. Це контрастує з археологічними доказами та інтерпретаціями саг. Останні пропонують різні сценарії щодо частоти та тривалості скандинавської діяльності в Америці, але як археологічні, так і письмові записи узгоджуються з дуже короткою окупацією. Несприятливі розходження дат зводяться до обмежень хронометричної техніки

в 1960-х і 1970-х роках, коли було отримано більшість таких дат. Такі перешкоди включали набагато більшу невизначеність вимірювань та обмежувальні вимоги до розміру вибірки. Крім того, багато з цих зразків мали невідому кількість вбудованого віку. Термін «вбудований вік» відноситься до різниці в часі між контекстним віком зразка та часом, коли організм загинув (проведеного за допомогою аналізу ізотопу ^{14}C), який потенційно може сягати сотень років. Це зміщення також іноді невідповідно включалося в підсумкові оцінки [19].

У новому дослідженні науковці використовували передовий хронометричний підхід, щоб прив'язати скандинавську діяльність в Америці до точного моменту часу. Результати точного року можуть бути досягнуті за допомогою високоточної прискорювальної мас-спектрометрії (AMS) у поєднанні з чіткими ознаками атмосферного запису.

Вимірювання на кільцях дерев (дендрохронологічні) показують, що виробництво ізотопу зазвичай коливається менше ніж на 2‰ на рік. Однак часові ряди також показали, що виробництво ізотопу швидко зросло в роки нашої ери; 775 р. та 993 р. приблизно на 12‰ (що проявляється як зменшення приблизно на 100 ^{14}C на рік) і близько 9‰ (близько 70 ^{14}C на рік) відповідно. Ці раптові збільшення були викликані подіями космічного випромінювання і з'являються синхронно в дендрохронологічних записах по всьому світу. Виявивши ці особливості у зразках деревних кілець невідомого віку, можна здійснити точне узгодження шаблонів між такими зразками та еталонними серіями. При цьому, якщо також присутній край кори (або, точніше, кромка ослаблення), стає можливим визначити точний рік рубки дерева. Причому не обов'язково мати ізотоп ^{14}C , що датується для самих зовнішніх кілець росту, тому що як тільки кільце, яке містить аномалію AD 993, буде виявлено, потрібно просто підрахувати кількість кілець до краю спаду. За станом розвитку осередків ранньої та пізньої деревини на опушенні краю можна навіть точно визначити сезон рубок [19].

Науковці представили 127 вимірювань ізотопу ^{14}C , з яких 115 було виконано в Центрі ізотопних досліджень (CIO; Гронінген), а 12 – у Центрі

археометрії Курта-Енгельгорна (CEZA; Мангейм). Зразки склалися із 83 окремих кілець дерев із загалом 4 дерев'яних предметів з номерами знахідок 4A 59 E3-1, 4A 68 E2-2, 4A 68 J4-6 і 4A 70 B5-14. Останній предмет виключено з аналізу, оскільки він охоплює лише дев'ять років і не включає аномалію AD 993 p., тому не може бути точно датований. Анатомічні характеристики, такі як різна кількість ростових кілець, різна ширина ростових кілець і наявність-відсутність таких ознак, як відсутні кільця, показують, що вироби 4A 59 E3-1, 4A 68 E2-2 і 4A 68 J4-6 походять з різних порід деревини. Крім того, вони включають принаймні два різних види, зокрема ялицю, можливо, бальзамічну ялицю (*Abies* пор. *balsamea*) та ялівець/тую. Крім того, у всіх випадках можна було виявити спадний край [19].

Асоціація цих зразків зі скандинавами заснована на детальному дослідженні, раніше проведеному Parks Canada. Визначальними факторами було їхнє розташування в межах скандинавського родовища та той факт, що всі вони були модифіковані металевими знаряддями, що видно з їх характерно чистих розрізів з низьким кутом. Такі знаряддя не виготовлялися корінними жителями району в той час.

Індивідуальні результати ^{14}C стабільно кращі за $\pm 2,5\%$ (1σ), з деякими усередненими результатами, кращими за $\pm 1,5\%$ (близько $12\ ^{14}\text{C}$ на рік). Блок повторених вимірювань узгоджується зі статистичними очікуваннями, і не було виявлено статистично значимого зміщення ($5,1 \pm 7,9\ ^{14}\text{C}$ на рік, 1σ) між двома залученими установками ^{14}C [19].

Для визначення точного року вирубки кожного фрагмента деревини в радіовуглецевому аналізі використовувалися два кроки. По-перше, діапазон можливих дат для країв спаду отримано шляхом стандартного співставлення ^{14}C з калібрувальною кривою Північної півкулі IntCal20. Тут було використано функцію D_Sequence в програмному забезпеченні OxCal, щоб узгодити повний часовий ряд ^{14}C для кожного елемента. Отримані діапазони ймовірності 95% (2σ) для країв спаду лежать між 1019 p. і 1024 p. Це свідчить про те, що аномалії повинні бути присутніми в кожному з шматків деревини за 26-31 рік до їх

розпилювання. У системі нумерації це відповідає кільцям від -31 до -26 , де спадному краю призначається 0 , передостанньому кільцю — -1 і так далі [19].

Потім використовувався другий крок, щоб визначити точний рік зрізу кожного елемента. Цей процес залежва від визначення точного кільця, в якому знайдена аномалія 993 р., а отже, і від точної дати спадного краю. Для цієї мети використано класичний підхід χ^2 щоб зіставити дані ^{14}C з шести кілець (від -31 до -26), які, швидше за все, містять аномалію 993 р. проти другої еталони Північної півкулі (B2018). Цей набір даних є кращим, оскільки аномалія 993 р. менш чітка на згладженій кривій IntCal20. Підмножини з шістьма кільцями порівнюються з B2018 так, що χ^2 стає мінімальним для дати розкрою кожного елемента. Збіги проводяться в діапазоні для кожного спадного краю 1016–1026 рр. [19]

Оптимальне значення χ^2 для добротності пристосування для краю спаду у всіх трьох випадках становить 1021 р. У той час як інші рішення проходять тест χ^2 з імовірністю 95% (1022 р. для 4A 59 E3-1; 1022 р. для 4A 68 E2-2; 1019 р., 1020 р. і 1022 р. для 4A 68 J4-6), ідеальне розташування для різкого падіння за ^{14}C років у кожному випадку це коли кільце -29 відповідає AD 992. Крім того, утворення невеликої смуги клітин ранньої деревини в 4A 68 J4-6 вказує на сезон рубок навесні. Сезон рубок 4A 68 E2-2 – літо/осінь. Попередня консолідація поліетиленгліколю перешкоджає визначенню сезону рубок 4A 59 E3-1 [19].

У результаті використання хронометричного підходу було визначено, що 1021 рік становить єдину надійну календарну дату для присутності європейців в Північній Америці. Більше того, той факт, що результати на трьох різних деревах сходяться в одному році, є помітним і несподіваним. Цей збіг доводить скандинавську діяльність на Л'Анс-о-Медоуз у 1021 р. Подальші докази підтверджують цей висновок.

По-перше, вкрай малоймовірно, що зміни відбулися раніше цього року, оскільки в усьому світі спостерігається раптове зниження значення ^{14}C , що і видно в кільці -29 . По-друге, ймовірність того, що елементи були б змінені на пізнішому етапі, також незначна. Значною мірою це пов'язано з тим, що всі вони

зберегли слабі краї. Цей шар майже напевно був би знятий під час морських подорожей, тому можливість корозії фактично знижена. Крім того, у норвежців не було б потреби відбирати сухостійну деревину, оскільки свіжої деревини в регіоні в той час було багато. І, нарешті, якби це був здобутий під час подорожей матеріал, ймовірність того, що всі три предмети виявляли б однакові показники, була б малою.

Ісландські саги припускають, що норвежці вели культурний обмін з корінними групами Північної Америки. Якщо ці зустрічі дійсно мали місце, вони могли мати ненавмисні наслідки, такі як передача патогенів, інтродукція чужорідних видів флори та фауни або навіть обмін людською генетичною інформацією. Одержані висновки є хронологічним якорем для подальших досліджень наслідків найзахіднішої експансії вікінгів.

Отже, у результаті застосування хронометричного підходу науковцями було одержано доказ того, що норвежці були активні на північноамериканському континенті в 1021 р. Ця дата пропонує безпечний момент для пізньої хронології вікінгів. Що ще важливіше, він діє як новий орієнтир для пізнання європейських країн Америки та найраннішого відомого року, до якого міграція людей оточила планету. Крім того, дослідження демонструє потенціал аномалії 993 р. в атмосферних концентраціях ізотопу ^{14}C для точного визначення віку минулих міграцій і культурних взаємодій. Разом з іншими подіями космічних випромінювань ця відмінна риса дозволить точно датувати багато інших археологічних та екологічних контекстів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що незважаючи на те, що скандинави плавали до берегів Північної Америки до XIV століття, колонізувати ці землі вони так і не змогли. І цьому є досить просте пояснення: гренландська колонія була невеликою, і вона не мала ресурсів і надлишкового населення для ще однієї колонії. Навпаки, гренландці самі шукали в тих землях ресурси, наприклад, ліс, який хотіли забрати собою, навіть у поселенні Лейфа ніхто не жив роками. Також заважали скрілінги, які часто нападали на норманів. Залізна зброя давала норманам перевагу, але чисельно індіанців чи ескімосів було більше.

На жаль, успіх цивілізації скандинавів тут можна вважати локальним, великого впливу на Європу це відкриття не мало, хоча про нього й дізналися на континенті. Однак Вінланд вважали черговим атлантичним островом, як Ісландію та Гренландію. Немає жодних доказів того, що в XV столітті про це відкриття ще пам'ятали і тим більше використовували це знання для відкриття Нового Світу. Одне лише можна сказати точно: нормани відкрили Північну Америку на 500 років раніше за Христофора Колумба.



ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Розробка проблеми відкриття вікінгами Америки бере свій початок ще від 30-х рр. XIX ст. Разом із тим, перший етап вивчення цієї проблеми був пов'язаний з публікацією і аналізом джерел давньої історії норманів. У XX ст. дана тема знаходить своє відображення в чисельних працях зарубіжних науковців. В них дослідники висвітлюють окремі питання мотивів, особливостей економічних взаємозв'язків вікінгів з Північною Америкою. Разом із тим досі залишається низка питань, які потребують більш глибокого вивчення із залученням нових та переоцінкою вже відомих літературних джерел.

В той же час праці вітчизняних дослідників розкривають окремі аспекти відкриття вікінгами Америки, однак, активність вікінгів у північно-західній Атлантиці зокрема, залишається, за винятком поодиноких випадків, поза дослідженням українських науковців. Відсутність студій, присвячених скандинаво-американським відносинам, особливостей поселень вікінгів в Америці, їхнього побуту та причин занепаду поселень призводить до втрати цілісної картини епохи вікінгів у вітчизняній історіографії. Разом із тим дослідження цієї проблеми не лише дозволить глибше зрозуміти особливості життя та економічних основ перебування вікінгів в Америці, але й провести більш поглиблений аналіз наслідків походів вікінгів в Америку.

2. Питання пов'язані з відкриттям вікінгами Америки представлено базою джерел, яку можна умовно поділити на три групи:

Першу групу становлять писемні джерела. Всі писемні джерела можна умовно поділити на дві окремі групи: трактати і саги.

Другим комплексом джерел виступають дані археологічних розкопок.

Третю групу джерел становлять дані генетичних досліджень.

3. Комплекс даних щодо вивчення історії відкриття вікінгами Америки, який складається з різноаспектних джерел, вперше став предметом спеціального

історичного дослідження. У такій ситуації у роботі здійснена спроба розробити методологічні підходи до аналізу зазначеного джерельного комплексу.

Обраний методологічний інструментарій дозволяє провести комплексне джерелознавче дослідження з історії відкриття вікінгами Америки. Використані загальнонаукові, спеціально-історичні, міждисциплінарні, джерелознавчі методи уможливають аналіз різноаспектних джерел та їхніх комплексів, що складають джерельну базу наукової роботи.

4. Встановлено, що висадка норвежців на берегах Північної Америки була не результатом раптової подорожі, а кінцевою точкою поетапної експансії, що розтягнулася на два століття. Ісландські саги були засновані на усних традиціях і написані в Ісландії. «Сага про Еріка Рудого» в XIII столітті та «Сага про гренландців через» деякий час після 1310 і до 1387.

«Сага про Еріка Рудого» відома у двох адаптаціях: Книзі Скалхольта та дещо пізнішій Книзі Хаука. Це копії того самого оригіналу, але книга Хаука була значно відредагована Хауком Ерлендссоном, ісландським правознавцем, використовуючи нині втрачений оригінал, бл. 1306-1308. Незважаючи на це редагування, а точніше через це, книга Хаука вважається більш точною версією.

«Сага про гренландців» описує випадкове відкриття північноамериканського узбережжя Атлантичного океану Б'ярні Херйолфссоном і п'ять наступних експедицій, започаткованих 15 років потому, спочатку Лейфом Ерікссоном, потім його братами і сестрами або, у випадку Гудріда Торб'ярнардоттіра, сестрою Лоу та її нового чоловіка Торфінна Карлсефні.

5. Доведено, що Л'Анс-о-Медоуз – історико-археологічний пам'ятник на території провінції Ньюфаундленд і Лабрадор (Канада), де за даними розкопок існувало перше виявлене в Північній Америці і Західній півкулі поселення європейців кінця XI століття.

Археологічні докази присутності вікінгів були виявлені в Л'Анс-о-Медоуз у 1960-х. Це єдина підтверджена скандинавська стоянка в Північній Америці або поблизу неї за межами населених пунктів, знайдених у Гренландії.

У більшості аспектів L'Anse aux Meadows нагадує інші норвезькі пам'ятки

початку XI століття в Ісландії або Гренландії; але його розташування та планування відрізняються від усіх інших подібних місць. Незвичайним є й планування L'Anse aux Meadows. Його 8 будівель були об'єднані в чотири комплекси.

6. В процесі дослідження було виявлено, що згідно з новим провокаційним дослідженням ДНК, за п'ятсот років до того, як Колумб дістався берегів Америки, індіанська жінка могла подорожувати до Європи з вікінгами.

Аналізуючи тип ДНК, що передається лише від матері до дитини, вчені знайшли понад 80 живих ісландців із генетичною варіацією, подібною до тієї, що зустрічається переважно у корінних американців.

7. З'ясовано, що слово «вікінг» походить від давньонорвезького «вік» (затока), що означає людей, які регулярно брали участь у локальних морських піратських походах. Відмінні мореплавці, вони безстрашно відправлялись у подорожі, перетинаючи моря та океани, відкриваючи далекі країни. Завдяки своїм кораблям норвежці стали здійснювати далекі подорожі у пошуках потрібних товарів: шовку, скла, сталі, придатної для виготовлення мечів, срібної руди та монет. В обмін пропонували хутро, моржову кістку та шкури, бурштин і точильні камені.

8. У світовій історії епоха вікінгів відобразилася не лише як епоха кривавих грабіжницьких походів до Франції, Англії та інших південних країн, а й як значне розширення скандинавського та всього європейського середньовічного світу. Нормани були неперевершеними мореплавцями свого часу, які змогли заснувати держави в Південній Італії, дійти Близького Сходу, заснувати колонії в Атлантиці та Північній Америці.

Скандинавські країни, як правило, мали свої маршрути. Шведи зазвичай пливли на Схід, до Прибалтики та землі Русі. Датчани вирушали в основному до Англії, Франції і далі на південь. А один морський маршрут через географічне розташування Норвегії був майже виключно норвезьким – шлях на захід через північну частину Атлантики. Спочатку вони ходили на Шетландські та Гебридські острови, на Мен, потім на Фарерські острови, а в середині IX століття

досягли Ісландії. Найнебезпечніший і найдовший перехід був у Гренландію. Першим проклав туди шлях Ерік Рудий. Потім Лейф Ейріксон здолав останній короткий відрізок і ступив узбережжя Північної Америки.

9. Встановлено, що вікінги (або норвежці) були першими європейцями, які перетнули Атлантичний океан. Однак єдине, на сьогоднішній день, підтверджене норвезьке місце в Америці – L'Anse aux Meadows, Ньюфаундленд. Дане скандинавське поселення відноситься до кінця першого тисячоліття нашої ери, однак, точний вік місця так і не був науково встановлений. Більшість попередніх оцінок були засновані на стилістичному аналізі архітектурних залишків і кількох артефактів, а також на інтерпретаціях ісландських саг, усних історій, які були записані лише через століття. У новому дослідженні науковці використовували передовий хронометричний підхід, щоб прив'язати скандинавську діяльність в Америці до точного моменту часу. У результаті радіовуглецевого аналізу було визначено, що 1021 рік становить єдину надійну календарну дату для присутності європейців у Північній Америці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Американські індіанці попливли до Європи з вікінгами. – URL: https://www-nationalgeographic-com.translate.goog/science/article/101123-native-american-indian-vikings-iceland-genetic-dna-science-europe?_x_
2. Анохин Г. И. К этнической истории гренландских норманнов. *Романия и Барбария. К этнической истории народов зарубежной Европы*. М.: Наука, 1989. С. 164-194
3. Анохин Г. И. Судьба гренландских норманнов. *Советская этнография*. 1967. № 3. С. 113-123.
4. Бременский А. Деяния отцов гамбургской церкви. *Славянские хроники*. М.: “СПСЛ”, “Русская панорама”, 2011. С. 7-150.
5. В ісландській ДНК виявлено зв'язок індіанців з Європою. – URL: https://ipolitics-ca.translate.goog/2010/11/18/native-american-link-to-europe-revealed-in-icelandic-dna/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=nui,sc
6. Вікінги в Америці. – URL: https://www.indiansworld.org/precolumb_sail6.html#.YZTh3aJBxPb
7. Вікінги породнились з індіанцями. Свідчення подорожувальників вікінгів в Америку виявлені в геномі ісландців. – URL: https://www.gazeta.ru/science/2010/11/20_a_3441597.shtml
8. Возгрин В. Е. Гренландия и гренландцы. М.: Мысль 1984. 160 с.
9. Возгрин В. Е. Гренландские норманны. *Вопросы истории*. 1987. № 2. С. 184-188.
10. Воротняк І. Колонізація ісландцями Гренландії та Вінланду в епоху вікінгів: мотиваційний аспект. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2016. Т. 2. С. 124-164.
11. Воротняк І. Соціально-економічний розвиток колоній вікінгів в північно-західній Атлантиці. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2014. Т. 2. С. 130-167.

12. Глазырина Г. В. О двойном счислении времени в “Саге о гренландцах”. Восточная Европа в древности и средневековье. *Время источника и время в источнике*. XVI чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Москва, 14-16 февраля 2004 года. М., 2004. С. 41-45.
13. Гумилев Л. Н. Викинги не солгали. *Природа*. 1977. № 5. С. 95-99.
14. Гуревич А. Я. Походы викингов. *Избранные труды. Древние германцы. Викинги*. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. С. 81-186.
15. Гуревич А. Я. История и сага. М., 1972. С. 14-16.
16. Даймонд Д. *Коллапс. Почему одни общества выживают, а другие умирают*. М.: АСТ, 2008. 762 с.
17. Джонс Г. *Норманны. Покорители Северной Атлантики*. М.: ЗАО Центрполиграф, 2010. 301 с.
18. Дракон из Гокстада. Самый известный корабль викингов. – URL: <https://andrewbek-1974.livejournal.com/582228.html>
19. За сотни лет до Колумба. Археологи нашли самые ранние свидетельства присутствия викингов в Америке. – URL: <https://techno.nv.ua/popscience/vikingi-v-amerike-50190522.html>
20. Ингстад Х. *По следам Лейфа Счастливого*. Л.: Гидрометеиздат, 1969. 246 с.
21. Ісландці походять від корінних американців? – URL: https://www-discovermagazine-com.translate.goog/the-sciences/icelanders-descended-from-native-americans?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=nui,sc
22. Как викинги доплыли до Америки? – URL: <https://allforchildren.ru/why/how85.php>
23. Как викинги открывали Америку за пять веков до Колумба. – URL: <https://knowhistory.ru/journal/kak-vikingi-otkryli-ameriku>
24. Керам К. В. *Первый американец*. М., 1979. С. 31.
25. Коган М. А. О так называемой карте Винланда. *Известия Всесоюзного Географического Общества*. 1966. Т. 98. Вып. 6. С. 469-476.
26. Лапо-Данилевский А.С. *Методология истории*. М.: ИЗДАТЕЛЬСКИЙ

ДОМ «ТЕРРИТОРИЯ БУДУЩЕГО», 2006. 472 с.

27. Открытие Америки норманнами. URL: <http://annales.info/other/hennig/104.htm>
28. Патрисия Сазерленд Найдены новые свидетельства контактов викингов с аборигенами Северной Америки. – URL: https://polit.ru/news/2014/03/14/ps_helluland/
29. Пути и открытия норманнов. – URL: http://discover-history.com/chapter_012.htm
30. Реклю Э. *Земля и люди. Всеобщая география*. Т. XV. СПб.: Обществен. польза, 1900. 616 с.
31. Рыбаков В. В. Адам Бременский о времени крещения Гренландии // *Восточная Европа в древности и средневековье. Время источника и время в источнике*. XVI чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Москва, 14-16 февраля 2004 года. М., 2004. С. 175-180.
32. Сага о гренландцах. *Исландские саги. Ирландский эпос*. М.: Изд-во худ. л-ры, 1973. С. 87-104.
33. Сага об Эйрике Рыжем. *Исландские саги. Ирландский эпос*. М.: Изд-во худ. лит-ры, 1973. С. 105-127.
34. Шведов В. Г., Агжитов А. А. К вопросу о местонахождении Винланда. *Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом-Алейхема*. 2012. № 1 (10). С. 12-21.
35. Femald M. L. The Natural History of Ancient Vinland and its geographical significance. *Bulletin of the American Geographical Society*. 1915. Vol. 47. № 9. P. 686-687.
36. Godfrey W. S. Vikings in America: Theories and Evidence. *American Anthropologist*. Menasha, 1955. Vol. 57. No. 1. Pt. 1. P. 36—37.
37. Ingstad H. Vinland Ruins Prove Vikings Found the New World. *National Geographic*. Wash., 1964. Vol. 126. P. 708-734.
38. Morison S. E. The European discovery of America. *The Northern Voyages. A. D. 500-1600*. N. Y., 1971. Vol. 1. P. 35.
39. Nydal R. A critical review of radiocarbon dating of a Norse settlement at

L'anse aux Meadows, Newfoundland Canada. *Radiocarbon*. 1989. Vol. 31, No. 3. P. 976-985.

40. Ogilvie A. E. J., Barlow L. K., Jennings A. E. North Atlantic climate c. AD 1000: Millennial reflections on the Viking discoveries of Iceland, Greenland and North America. *Weather*. February 2000. Vol. 55. P. 34-46.

41. Rafn K. K. *Antiquitates Americanae*. – URL: <https://books.google.com.ua/>

42. Shafer J. D. *Saga-Accounts of Norse Far-Travellers*. Thesis submitted for the degree of PhD. University of Durham Department of English Studies, 2009. 326 p.

43. Sigurdsson G. The North Atlantic expansion. *The viking world*. Ed. by St. Brink, N. Price. London - New-York: Routledge, 2008. P. 562-570.

44. The Norse in Newfoundland. – URL: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/nflds/article/view/140/236>

45. Urbańczyk P. *Zdobycy Północnego Atlantyku*. – Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. 315 s.

46. Wahlgren E. *The Vikings and America*. L., 1986. P. 29-30.

47. Wallace B. An Archaeologist's interpretation of the Vinland sagas. *Vikings: The North Atlantic Saga*. – Washington: Smithsonian Institution Press, 2000. P. 225-231.

48. Wallace B. L. L'Anse aux Meadows and Vinland: An Abandoned Experiment. Contact, continuity, and collapse. *The Norse Colonization of the North Atlantic*. Edited by J. H. Barrett. Turnhout: Brepols, 2003. P. 207-238.

49. Wallace B. L'Anse aux Meadows, Leif Eriksson's home in Vinland. *Journal of the North Atlantic*. Norse Greenland: Selected Papers from the Hvalsey Conference 2008. 2009. Special Volume 2. P. 114-125.

50. Wallace B. The discovery of Vinland. *The viking world* / Ed. by St. Brink, N. Price. London - New-York: Routledge, 2008. P. 604-612.

51. 8 кораблей викингов, найденных недавно. – URL: <https://proshloe.com/vosem-korablej-vikingov.html>

ДОДАТКИ

Додаток А



Рис. А1. Карта земель, відкритих Лейвом Ейрікссоном
(Хеллуланд, Маркланд, Вінланд)

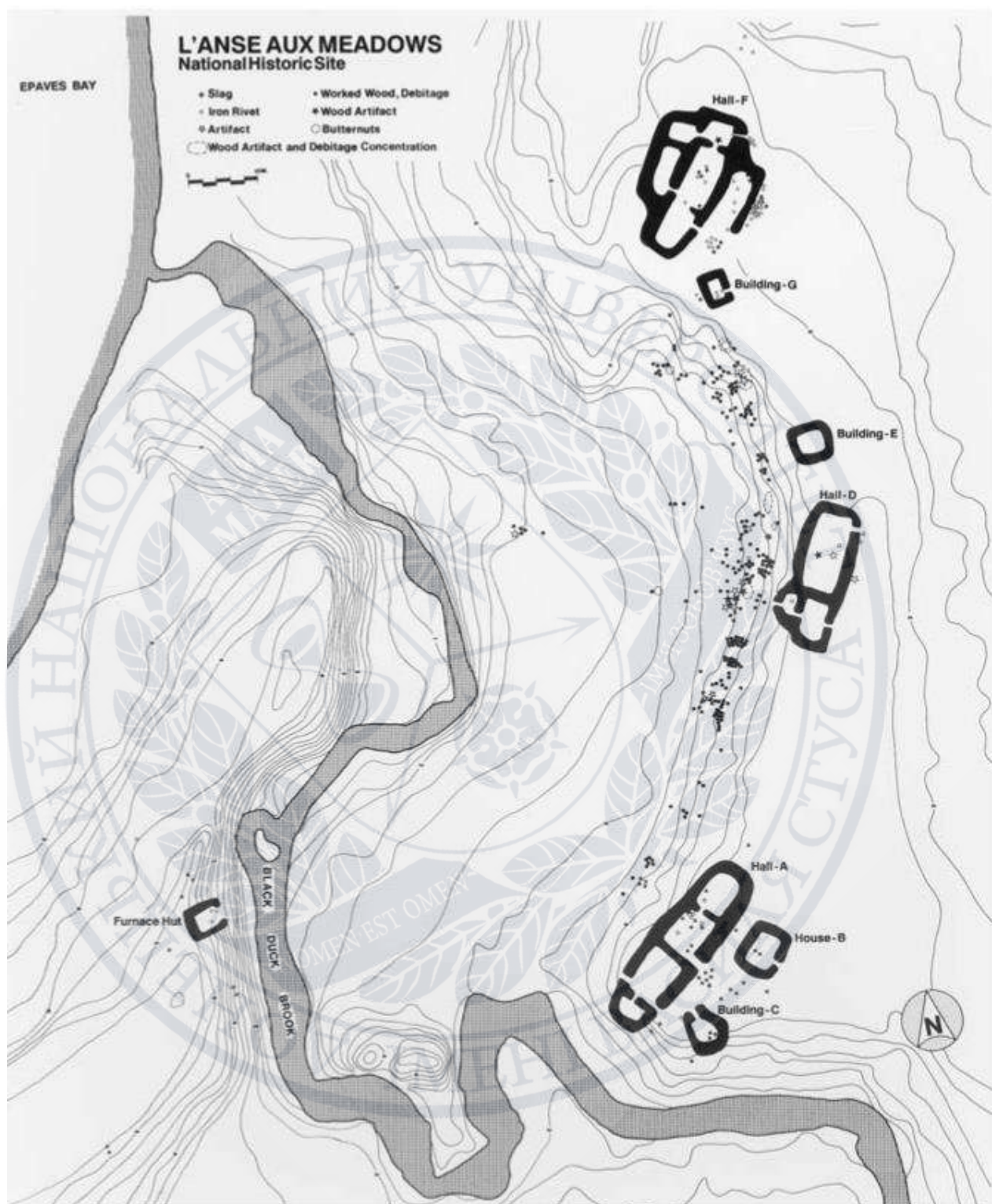


Рис. Б1. План археологічної пам'ятки L'Anse aux Meadows.

Б. Галлант і Б. Уоллес, для Parks Canada.

Додаток В

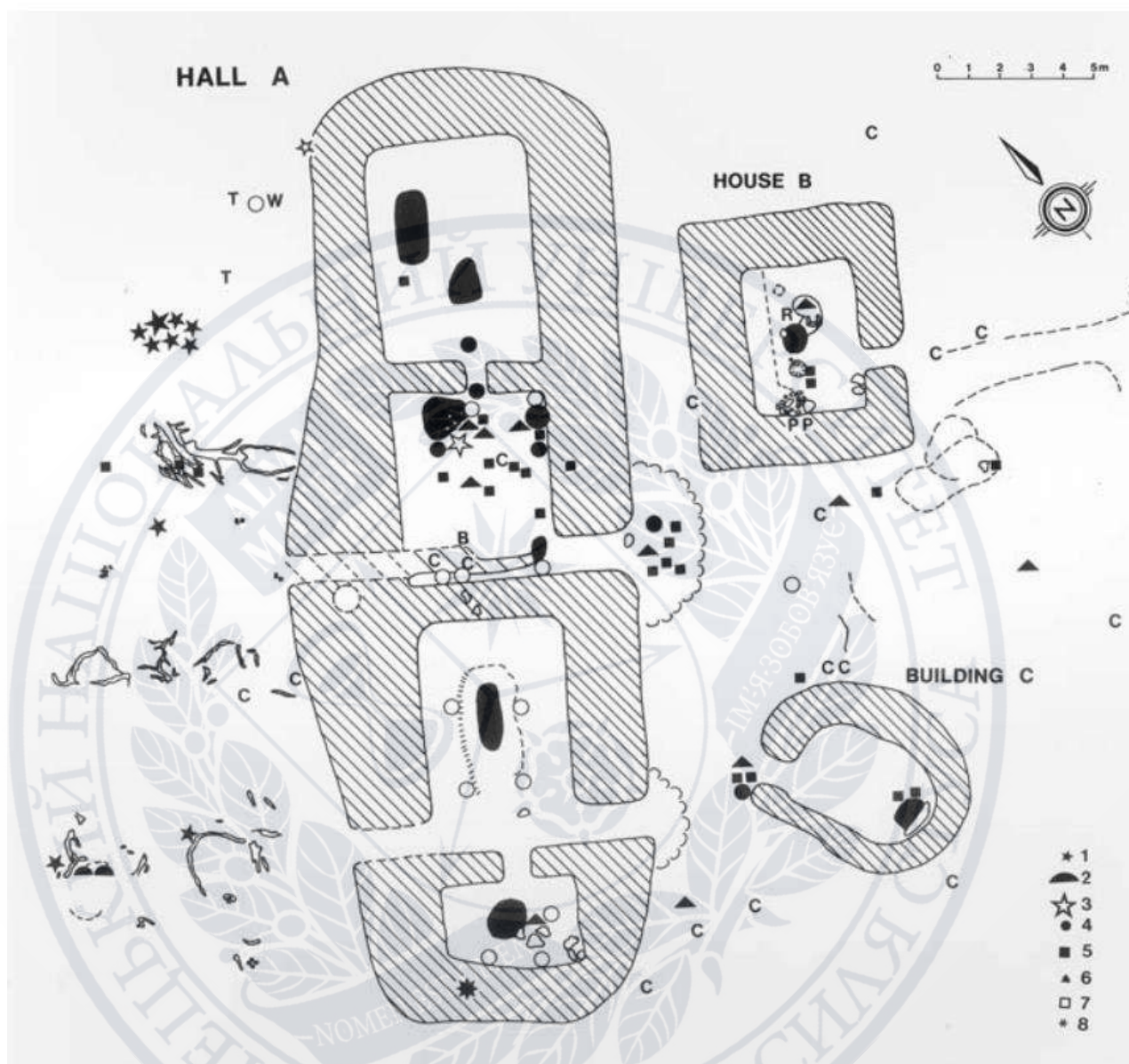


Рис. В 1. План будівельного комплексу А-В-С, L'Anse aux Meadows.

Дж. Гасперо та Б. Уоллес, для Parks Canada.

Умовні позначки: 1. Тесана деревина. 2. Термічно змінений камінь. 3. Кільцеподібна шпилька. 4. Залізний цвях. 5. Ковальський шлак. 6. Кістка. 7. Берест (кора) 8. Мала точка проходу.

Додаток Г

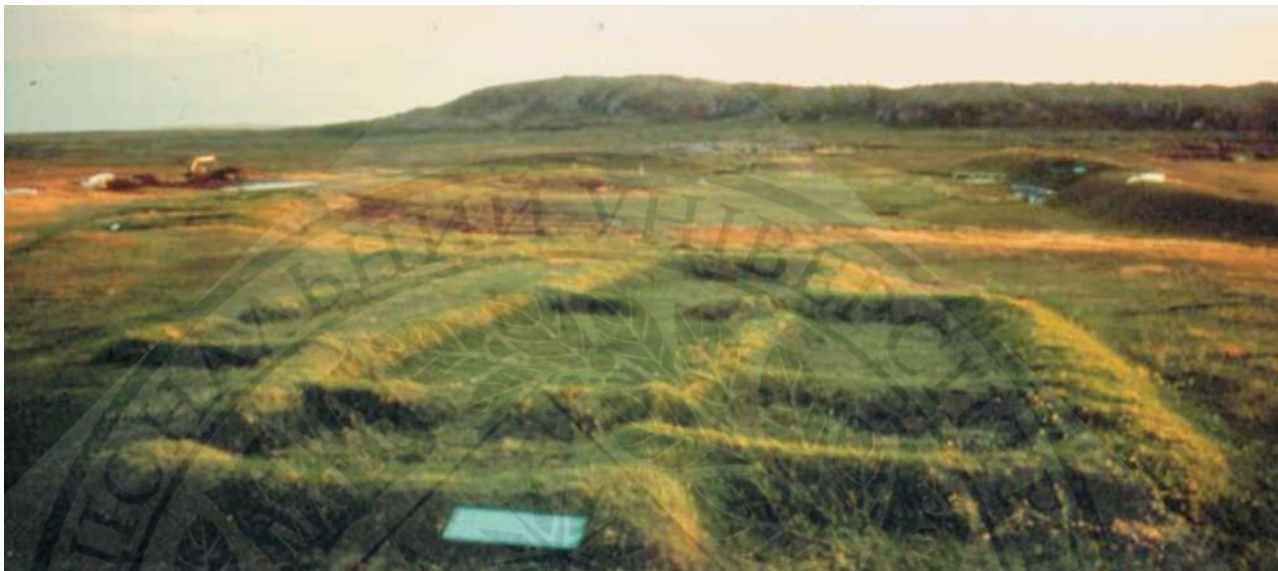


Рис. Г 1. Відновлені обриси дернового залу будівлі F, однієї з головних споруд
L'Anse aux Meadows

Додаток Д



Рис. Д 1. корабель вікінгів із Хокстаду

Дишкант Альона Сергіївна

Факультет історії та міжнародних відносин

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Публічна історія

Декларація

Усвідомлюючи свою відповідальність за надання неправдивої інформації стверджую, що подана магістерська робота на тему: «Відкриття Америки вікінгами» є написаною мною особисто.

Одночасно заявляю, що ця робота:

- не передавалась іншим особам і подається до захисту вперше;
- не порушує авторських і суміжних прав, закріплених статтями 21–25 Закону України «Про авторське право та суміжні права»;
- не отримувалась іншими особами, а також дані та інформація неотримувались у недозволений спосіб.

Я усвідомлюю, що у разі порушення цього порядку моя магістерська робота буде відхилена без права її захисту або під час захисту за неї буде поставлена оцінка «незадовільно».

18.11.2021

Дата і підпис студента